



Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi

Erzincan Law Review

Cilt/Vol: 28 Sayı/No: 1 Haziran/June 2024

Eşitlik İlkesi Bağlamında Ceza Muhakemesinde Uzlaştırma

The Victim-Offender Mediation in Criminal Procedure in the
Context of the Principle of Equality

  Arş. Gör. Dr. Asena Kamer USLUADAM*

 10.60002/ebyuhfd.1455333

ÖZ

Geleneksel Kıta Avrupası ceza muhakemesi hukuku yaklaşımından pek çok açıdan farklı olan uzlaştırma usulü, hukuk sistemimize dahil olduğu günden bu yana gerek öğretilerde gerekse uygulamada yoğun şekilde eleştirilmiş, çok kez Anayasa'ya aykırılık başvurularına konu edilmiştir. Bir kısmı bu eleştiri ve itirazlara paralel olmak üzere çok sayıda değişiklik geçiren uzlaştırmanın, özellikle yargının iş yükünün hafifletilmesi amacıyla yapılan değişikliklerle birlikte uygulama alanı genişlemiştir.

* Ordu Üniversitesi, Ünye İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Hukuku Bilimleri Anabilim Dalı.

Makale Bilgisi/Article Info: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş/Received: 19.03.2024 | **Kabul/Accepted:** 05.06.2024.

Bu makale, intihal programında taranmış ve iki (kör) hakem incelemesinden geçmiştir. This article was submitted in a plagiarism program and reviewed by two (blind) referees.

Atıf/Cite as: Asena Kamer Usluadam, “Eşitlik İlkesi Bağlamında Ceza Muhakemesinde Uzlaştırma”, EBYÜ-HFD, C. 28, S. 1, Haziran 2024, s. (129-173).



Bu makale **Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası** lisansı ile lisanslanmıştır.

Gelecekte kapsamının daha geniş olması beklenen bu kuruma yönelik itiraz konularından biri olan eşitlik ilkesi özgül bir tanımı yapılamayan, doğası gereği karmaşık ve çok yönlü olması dolayısıyla yoruma muhtaç bir ilkedir. Bu nedenle çalışma eşitlik ilkesi bağlamında sınırlandırılmıştır. Günden güne etki alanı genişleyen uzlaştırmaya yönelik eşitlik itirazlarına, Anayasa Mahkemesi önünde yapılan iptal ve itiraz başvuruları üzerinden yer verilmiş, literatürde gündeme gelen konulara ilişkin açıklamalarda bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Anayasa, Uzlaştırma, Eşitlik İlkesi, Ceza Muhakemesi Hukuku, Anayasa Mahkemesi.

ABSTRACT

The victim-offender mediation procedure, which differs in many respects from the traditional continental criminal procedure law approach, has been heavily criticized in both doctrine and practice since the day it was included in our legal system, and has been claimed to be unconstitutional many times. The mediation, which has undergone numerous amendments, some of which are in line with these criticisms and objections has expanded its area of application, especially with the amendments made in order to alleviate the workload of the judiciary.

Equality, which is one of the issues of objection to this institution, which is expected to have a wider scope in the future, is a principle that cannot be specifically defined, is complex in nature and needs interpretation due to its multi-faceted nature. For this reason, the study is limited within the context of the principle of equality. The equality objections to mediation, whose area of influence is expanding day by day, have been addressed through the applications made before the Constitutional Court, and explanations have been made on the issues raised in the literature.

Keywords: Constitution, Victim-Offender Mediation, Principle of Equality, Constitutional Court.

GİRİŞ

Ceza muhakemesinde uzlaştırma, hukuk sistemimize dahil olduğu günden bu yana gerek öğretilerde gerekse uygulamada farklı açılardan eleştirilere konu olmuş; bir kısmı bu eleştirilere paralel olmak üzere kurum çok sayıda değişiklik geçirmiştir.¹ Geleneksel Kıta Avrupası ceza muhakemesi hukuku sisteminden birçok açıdan farklı olan uzlaştırmann özellikle ceza muhakemesinin güncel sorunlarından biri olan mahkemelerin iş yükünün hafifletilmesi gayesiyle günden güne kapsamı genişletilmiş, etkinliği artırılmıştır. TBMM tarafından 31.10.2023

1 Yapılan değişikliklere ilişkin bkz. II-B numaralı başlık.

tarihinde onaylanan On İkinci Kalkınma Planı'nda (2024-2028)² da yargının iş yükünün hafifletilmesine hizmet eden alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemlerinin geliştirileceği ortaya konulmuştur. Dolayısıyla uzlaştırma kurumuna yönelik genişletici tutumun devam edeceğini söylemek gerçekçi bir beklenti olacaktır. Bu çalışma da etki ve uygulama alanı genişleyen ve anlaşıldığı kadarıyla genişlemeye devam edecek olan uzlaştırma kurumunun kimi (eşitlik ilkesi bağlamında) sorunlu noktalarına işaret edilmesinin önemli olduğu düşüncesiyle kaleme alınmıştır.

Uzlaştırma kurumu Anayasa'ya aykırılık iddiasıyla hem iptal hem de itiraz başvurularına konu edilmiş;³ bu kuruma yönelik öğretilerde ve uygulamada eşitlik, adil yargılanma hakkı, kamu davasının mecburiliği, doğrudan doğruyalık, sözlülük, aleniyet, masumiyet karinesi, kusurlu orantılı ceza gibi ilkelere aykırılık itirazları ortaya atılmıştır. Söz konusu itirazların tamamı ayrıca ve etraflıca bir incelemeyi hak etmekle birlikte, hepsinin bu çalışma kapsamında ayrıntılı bir şekilde ele alınması imkânı bulunmamaktadır. Bu itirazlar arasında özellikle eşitlik ilkesi, öncelikle diğer ilke ve haklar açısından önemli bir bileşen ve hatta öncül olması dolayısıyla tercih edilmiştir.

Talep edilebilir bir hak olarak eşitlik modern bir fikir olsa da felsefi bir ilke olarak oldukça eskidir. Fransız Devrimi'nden sonra anayasal olarak tanınmaya başlayan bu ilke günümüze kadar çeşitli biçimlerde formüle edilmiştir. Kanun önünde eşitlik ile başlayan eşitlik güvenceleri zaman içinde genişlemiş, hem kanun koyucu üzerinde hem de hukuk uygulamasında yönlendirici bir nitelik kazanmıştır. Anayasa yargısının tanınması, başka bir deyişle yasama faaliyetlerinin anayasaya uygunluğunun denetimi eşitliğin önemini artırmış, ilkenin normatif değeri konusunu popüler hâle getirmiştir.⁴ Anayasa yargısı başvurularının

2 Bkz. <https://www.adalet.gov.tr/stratejik-plan>, E. T. 21.02.2024.

3 Örnekleri için bkz. AYM, E. 2007/14, K. 2009/48, 12.03.2009, (RG., 25.06.2009, S. 27269); AYM, E. 2010/60, K. 2010/88, 15.07.2010, (<https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr>, E. T. 03.12.2023); AYM, E. 2008/100, K. 2010/117, 16.12.2010, (<https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr>, E. T. 03.12.2023); AYM, E. 2017/85, K. 2017/64, 12.04.2017, (RG. 24.05.2017, S. 30075); AYM, E. 2018/98, K. 2018/46, 17.05.2018, (<https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr>, E. T. 03.12.2023).

4 Merih Öden, Türk Anayasa Hukukunda Eşitlik İlkesi, Yetkin Yayınevi, Ankara 2003, s. 13-14.

birçoğunda karşılaşılan eşitlik ilkesi, uzlaştırma kurumu bakımından da çok kez dayanak yapılmıştır.⁵

Eşitlik kavramının karmaşık doğası ve çok yönlü oluşu eşitlik ilkesinin anlamı ve yorumuna da yansımaktadır. Eşitlik, bugün bütün demokratik anayasalarca tanınan bir hak olmasına karşılık, hakka yönelik anlayışta yeknesaklık yoktur. Eşitlik kavramının kendi doğasından kaynaklanan bu farklılığın bir sonucu olarak; eşitliğin yorumlanması ve uygulanmasında meslekten olanlar arasında dahi görüş birliğine varılamamaktadır.⁶ Nitekim uzlaştırma kurumu hakkında öğreti ve uygulamada ileri sürülen eşitlik ilkesi itirazlarının çeşitliliği de buna işaret etmektedir. Anayasal olarak da özgül bir tanımına yer verilmeyen bu ilkenin yoruma muhtaçlığı, çalışma kapsamında ilkenin tercih edilmesinin bir diğer nedenidir.

Eşitlik ilkesi normatif düzeyde sosyal ve siyasal koşullarla birlikte okunabilen bir hukuk ilkesidir. Bu nedenle çalışmada öncelikle eşitlik ilkesinin normatif alanda düzenlendiği günden bugüne geçirdiği değişim ve değişime neden olan dinamikler ele alınmış, böylece ilkenin bugünkü anlamı ve kapsamı belirlenmeye çalışılmıştır. Hâlihazırda eşitlik ilkesinin farklı görünüm şekillerine ve bu görünüm şekillerinin eşitlik ilkesi yorumunda yarattığı zorluk ve bu zorluğun aşılmasında uygulamada geliştirilen kriterlere sorun olarak eşitlik ilkesi başlığında yer verilmiştir. Devamında uzlaştırma kurumunu ortaya çıkaran dinamikler üzerinden kurumun öğretide ele alınma biçimleri hakkında açıklamalar yapılmış, kanun koyucunun düzenleme amacı tespit edilmiştir. Hukuk sistemimize girdiği günden bugüne yapılan değişikliklere yer verildikten sonra, kuruma yönelik eşitlik ilkesi özelinde Anayasa Mahkemesi önüne götürülen iptal ve itiraz başvurularında ve öğretide ileri sürülen itirazlar ele alınmış, değerlendirmeler yapılmıştır. Bu bağlamda eşitlik ilkesine yönelik itirazlar dört ayrı başlık altında gruplandırılarak incelenmiştir. İlk olarak eşitlik ilkesinin bir gereği olan kovuşturma mecburiyeti ilkesine

5 Bkz. AYM, E. 2008/100, K. 2010/117, 16.12.2010, (<https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr>, E. T. 03.12.2023); AYM, E. 2017/85, K. 2017/64, 12.04.2017, (RG. 24.05.2017, S. 30075); AYM, E. 2010/60, K. 2010/88, 15.07.2010, (<https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr>, E. T. 03.12.2023); AYM, E. 2013/20, K. 2013/50, 03.04.2013, (RG., 12.05.2013, S. 28645).

6 Kate O'Regan/Nick Friedman, "Equality", Comparative Constitutional Law, Editörler, Tom Ginsburg, Rosalind Dixon, Edward Elgar Publishing, Cheltenham UK 2011, s. 473; Namık Kemal Öztürk, Anayasa Hukuku, 3. Bası, Seçkin Yayınevi, Ankara 2021, s. 70.

uzlaştırmayla getirilen istisna nedeniyle ileri sürülen itirazlar ele alınmış, devamında uzlaştırma kapsamındaki suçlar ve uzlaştırmının tarafları yönünden eşitlik ilkesine aykırılık değerlendirmelerinde bulunulmuş; son olarak uzlaştırma kurumuyla eşitlik ilkesinin bir gereği olan hâkimin tarafsızlığı konusunda endişe yaratabilecek hususlara değinilmiştir.

I. EŞİTLİK İLKESİ

A. Genel Olarak

Eşitlik insan yaşamının çok çeşitli özelliklerine bakılarak tanımlanabileceğinden genelde kavram öncesinde ele alınan özelliği vurgulamak üzere hukuki eşitlik, siyasi eşitlik, sosyal eşitlik, fırsat eşitliği gibi sıfatlara yer verilmektedir.⁷ Eşitliğin değişik yönlerini ifade eden bu sıfatlar farklı tarihsel dönemlere hâkim olan üretim biçimleri ve değerler dolayısıyla ortaya çıkan anlayış farklılıklarına da işaret etmektedir. Bu bağlamda eşitlik; Antik Çağ'da vatandaşların eşitliği, Orta Çağ için tanrı huzurunda eşitlik, burjuva devrimi sonrası kanun önünde eşitlik, Sanayi Devrimi sonrası yaşanan gelişmelerle fırsat eşitliği olarak tezahür etmiştir.⁸

Çalışmada esas olarak kanun önünde eşitlik ilkesi bağlamında değerlendirmelere yer verilirken, uzlaştırmaya yönelik eşitlik itirazlarıyla ilişkili olması nedeniyle sosyal eşitlik kavramına da ihtiyaç olduğu ölçüde değinilmiştir.

B. Geçmişten Bugüne Eşitlik İlkesi

Genel olarak hak ve özgürlükler norm olarak ortaya çıkmaları ve düzenlenmelerini takiben tarihi olaylar ve siyasi gelişmeler ışığında değişikliğe uğramaktadır.⁹ Bu bağlamda eşitlik ilkesi de normatif olarak ortaya konulduğu günden bugüne değişmiştir. Bugün tüm modern anayasalarda karşılığını bulan ilkenin anlaşılma ve uygulanma biçimi sosyal ve siyasi tarihle yakından ilgilidir.¹⁰

İnsanlar açısından eşitlik duygusu ve bu yönde talepler, adalet ve özgürlük idealleri yönündeki uğraşlarda her zaman merkezi bir rol

7 Dirk **Haubrich**, "Equality", International Encyclopedia of the Social Sciences Volume 2, 2. Bası, Macmillan Reference, USA 2008, s. 616.

8 Sibel **İnceoğlu**, "Mahkeme Kararlarında Eşitlik İlkesi ve Ayrımcılık Yasağı", Çalışma ve Toplum Dergisi, C. 4, S. 11, 2006, s. 46. Eşitliğin ilkel topluluklardan günümüze tarihsel seyri konusunda bkz. **Öden**, s. 48 vd.

9 İlhan F. **Akın**, Kamu Hukuku, 6. Bası, Beta Yayınevi, İstanbul 1990, s. 307.

10 Konuya ilişkin açıklamalar için bkz. **Akın**, s. 307 vd.

oyunamıştır. Ancak özellikle Batı’da ortaya çıkan kimi siyasi ve sosyal koşulların bir sonucu olarak 17. yüzyıl itibariyle meydana gelen devrimler eşitlik sorununda köklü değişikliklere neden olmuştur.¹¹ Bu bağlamda eşitlik fikri insanlık tarihi kadar eski kabul edilebilirse de eşitlik ilkesi; ilk kez norm olarak Kuzey Amerika kolonilerinin hak bildirimlerinde yer almış,¹² 1789 tarihli Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi’nde¹³ düzenlendikten sonraysa birçok ülkenin anayasalarında özel olarak yer almaya başlamıştır.¹⁴ Düzenlemeler 18. yüzyılda yaygınlık kazansa da eşitliğin doğrudan dava edilebilir bir hukuki talep olarak kabul görmesi 20. yüzyıl itibariyle mümkün hâle gelmiştir.¹⁵ Bu dönemde anayasa mahkemelerinin yaygınlaşması ve ilkeye uluslararası sözleşmelerde yer

11 **Öden**, s. 397.

12 4 Temmuz 1776 tarihli Amerikan Bağımsızlık Bildirisi başında “*Bütün insanlar eşit yaratılmıştır. Yaradan her insana kimsenin elinden alamayacağı bir takım haklar bağışlamıştır.*” hükmüne yer verilmiş, söz konusu doğal hukuk anlayışı eski İngiliz kolonilerinin anayasalarının başına eklenen hak bildirimlerinde de benimsenmiştir. Diğer hak bildirimlerine kaynaklık eden Virginia Haklar Bildirisi’nde de bütün insanların eşit, hür ve bağımsız ve doğuştan bir takım haklara sahip olduğu kabul edilmiştir. **Akın**, s. 288 vd.; **Öden**, s. 68-69.

13 Bildiri’de eşitlik ilkesi “*1. İnsanlar, hakları açısından özgür ve eşit olarak doğarlar ve öyle yaşarlar. Toplumsal farklılıklar ancak ortak yarara dayandırılabilir...6. Yasa, genel iradenin ifadesidir. Tüm yurttaşlar, kişisel olarak ya da temsilciler aracılığıyla yasanın oluşumuna katkıda bulunma hakkına sahiptirler. Yasa korurken de cezalandırırken de herkes için aynı olmalıdır. Tüm yurttaşlar, onun gözündeki eşit olduklarından, kamusal saygınlıklara, mevkilere ve görevlere, aralarında erdem ile yeteneklerinden başka hiçbir ayırım gözetilmeksizin, yeterliliklerine göre eşit olarak kabul edilirler.*” hükümleriyle yer almıştır. Bkz. Mehmet Ali Ağaoğulları, “Fransız Devrimi: Halk Sahneye Çıkıyor”, Sokrates’ten Jakobenlere Batı’da Siyasal Düşünceler, Editör, Mehmet Ali Ağaoğulları, 1. Bası, İletişim Yayınları, İstanbul 2011, s. 610. Bu bağlamda Fransız Devrimi’nin en önemli sebeplerinden biri olan eşitlik talebi, Bildiri’de kanun önünde eşitlik, kamu görevlerine girişte eşitlik ve kamu külfetleri önündeki eşitlik olmak üzere üç ayrı görünüme sahip olmuştur. François **Gazier**/Michel **Genot**/Bruno **Genevois**, “1789 İlke ve Düşüncelerinin, Anayasa Konseyi ve Conseil D’etat Kararlarına Etkisi”, Çev. Celal Erkut, İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi, C. 10, S. 1-3, 1989, s. 96.

14 Zafer **Gören**, “Genel Eşitlik İlkesi”, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi Cevdet Yavuz’a Armağan, C. 22, S. 3, 2016, s. 3280. Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi’nin, özgürlükler konusundaki ilk bildiri olmamasına rağmen, Amerikan özgürlük belgeleri yerine popüler olmasının kaleme alınışındaki ustalık ve dilden kaynaklandığı hakkında bkz. **Akın**, s. 298. Amerikan belgelerinden çok etkilenmiş olmasına karşın onlardan çok daha kapsamlı olduğu hakkında bkz. Gül **Akyılmaz**, Siyasal Tarih, 3. Bası, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2022, s. 75.

15 **O’Regan/Friedman**, s. 473.

verilip denetim mekanizmaları öngörülmesi ilkeyi güvenceli hâle getirmiştir.¹⁶

Eşitlik ilkesine ilişkin ilk normatif düzenleme olmadığı hâlde Batı’da son derece etkili olan Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi, Aydınlanma düşünürlerinin¹⁷ felsefesini yansıtan, doğal haklar doktrinini benimseyen, liberal ve çoğunlukla burjuva düşüncesi ve taleplerine yer verilen bir belge olarak nitelendirilmiştir.¹⁸ Dolayısıyla burjuvazinin çok önem verdiği eşitlik ilkesi ve mülkiyet hakkının bildirinin en başında yer aldığı, eşitlik ilkesinin ayrıcalıkları bulunan sınıflara karşı bir savaş olarak ele alındığı, mülkiyet hakkının da kutsal ve dokunulmaz bir hak olarak benimsendiği belirtilmiştir.¹⁹ Bu bağlamda Fransız Haklar Bildirisi’nde yer verildiği şekliyle esas olarak sınıfsal farklılıkları ortadan kaldırmayı amaçlayan bir ilke olan eşitlik ilkesi²⁰, bu dönemde yalnızca hukuk önünde eşitlik olarak düşünülmüş, eşitliğin sosyal boyutu gündeme gelmemiştir.²¹ Orta Çağ’a hâkim olan ve yönetici seçkinler tarafından doğal görülen hiyerarşik toplumsal yapı ve ayrıcalıklı sınıfların ortadan kaldırılması bu dönemin temel motivasyonu olmuş,²² diğer yandan devrim belgeleri ve anayasalarda yer almaya başlayan eşitlik ilkesi siyasi iktidarı sınırlandırıcı bir fonksiyona sahip olmuştur.²³

16 **İnceoğlu**, s. 47.

17 1688 İngiliz Devrimi ile 1789 Fransız Devrimi arasındaki dönem Aydınlanma Çağı, bu dönemin düşünürleri de Aydınlanma düşünürü olarak adlandırılmıştır. Mehmet Ali **Ağaoğulları**, “Aydınlanma: Düşünceler Yumağı”, Sokrates’ten Jakobenlere Batı’da Siyasal Düşünceler, Editör, Mehmet Ali Ağaoğulları, 1. Bası, İletişim Yayınları, İstanbul 2011, s. 517.

18 Bkz. François **Luchaire**, “1789 Beynamesinin Güncelleştirilmiş Anlamı”, Çev. Aydın Gülan, İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi, C. 10, S. 1-3, 1989, s. 126.

19 **Akın**, s. 296.

20 **Gören**, s. 3280. Bu dönemde ayrıcalıkların kaldırılması talebinin eşitlikten çok özgürlüğün sağlanması amacına hizmet ettiği hakkında bkz. **Akın**, s. 313.

21 **Luchaire**, s. 126. Aydınlanmacı düşünürlerin eşitlik yaklaşımında bir yanda feodal düzen karşılığında eşitlik söylemi varken diğer yanda eşitliğin olanaksızlığının vurgulanmasındaki tutarsızlıklarının eleştirisi ve hukuksal eşitliğin sosyoekonomik eşitliği yadsıması hususunda bkz. **Ağaoğulları**, Aydınlanma, s. 526-527. “...1789 Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi birinci maddesinde, “insanlar hukuk yönünden eşit doğar ve yaşarlar” demekle yalnızca hukuk önünde eşitliği benimsemiş sosyal ve ekonomik alandaki eşitlikten hiç söz açmamıştı.” Bahri **Öztürk ve diğerleri**, Ana Hatlarıyla Ceza Muhakemesi Hukuku, Editör, Bahri Öztürk, 10. Bası, Seçkin Yayınevi, Ankara 2023, s. 68.

22 **Haubrich**, s. 616.

23 **Öden**, s. 72.

18. yüzyıl insanının ihtiyaçları devletin müdahale etmediği bir alanda serbestçe hareket etmek olsa da 19. yüzyıl itibarıyla ve devamında yaşanan gelişmelerle hukuk önünde eşitliğin yetersizliği vurgulanmaya başlanmış, sosyal eşitlik yönünde talepler ortaya çıkmıştır. Hukuksal eşitliği ortaya koyan 1789 sonrasında 1848 İhtilalleri²⁴ ile sosyal eşitlik fikri gündeme gelmiş,²⁵ devletin negatif yükümlülükleri yanında pozitif yükümlülüklerinin de olması gerektiği kabul edilmeye başlanmıştır. Bu liberal çizgideki değişimin esas olarak sermaye birikimi, nüfus artışı, sanayinin gelişmesi ve işçi sınıfının ortaya çıkmasıyla ilişkili olduğu ifade edilmiştir.²⁶ Gerçekte yalnızca özgürlüklerin öngörülmesinin yetersizliği ile yüzleşilmesi sonrasında devletin bu özgürlüklerin kullanılabilmesi için gereken tedbirleri almak konusunda ödevi olduğu görüşü ortaya çıkmış, devletin sosyal niteliğinin ortaya çıkmasıyla artık eşitlik ilkesi tek başına hukuk önünde eşitlik olarak değerlendirilmemiş, devletin sosyal niteliğiyle birlikte ele alınmaya başlanmıştır. Bu bağlamda hakların öngörülmesi ve kullanımına yönelik engellerin kaldırılması yanında bu hakların kolaylıkla kullanılabilmesi için bir takım tedbirlerin alınması gerektiği görüşü yaygınlaşmıştır.²⁷

Eşitlik anlayışında önemli bir dönemeç olarak değerlendirilebilecek 2. Dünya Savaşı deneyimi, temel hak ve özgürlüklerin korunmasında yasamaya duyulan güveni sarsıp çeşitli ayrımcılık nedenlerine yönelik hassasiyeti artırırken; hem eşitlik güvencelerinin daha ayrıntılı hâle getirilmesine neden olmuş hem de eşitlik ilkesinin yasama organını da bağlayıcı işlevini ortaya koymasını sağlayan anayasa yargısının yaygınlaşmasına vesile olmuştur.²⁸ Diğer yandan 1917 Sovyet Devrimi'ni takiben sosyalizmin yaygınlaşması tehdidi, 1929 tarihli ekonomik kriz (Büyük Buhran) ve II. Dünya Savaşı'nın yarattığı ekonomik yıkım

24 1848 İhtilalleri ile sosyal eşitliği gündeme getiren toplumsal, ekonomik ve sosyal koşullar hakkında ayrıntılı açıklamalar için bkz. **Akın**, s. 346 vd.; **Akyılmaz**, s. 100-101, 103.

25 Sosyal hakların doğum anı olarak nitelendirilen 1848 işçi ayaklanmaları sosyal hak taleplerinin yükselmesi bakımından önemlidir. Buna karşılık bu ayaklanmaların başarısız olması neticesinde sosyal haklar kazanılamamıştır. Yasemin **Özdek**, *Şirket Egemenliği Çağı Sosyal Devletten Ceza Devletine*, 1. Bası, Notabene Yayınları, Ankara 2011, s. 20.

26 **Akın**, s. 339.

27 **Akın**, s. 341 vd.

28 *Öden* Batı demokrasilerinde eşitlik ilkesi bakımından en anlamlı ayrımın yasamanın yargısal denetiminin varlığı veya yokluğu üzerinden yapılabileceğini ifade etmektedir. Bkz. **Öden**, s. 80.

nedeniyle II. Dünya savaşı sonrasında kabul edilen anayasalarda devlete ekonomik alanda ödevler yükleyen sosyal devlet anlayışı görünür hâle gelmeye başlamıştır.²⁹ 1929 krizi sonrası uygulamaya konulan ekonomi politikaları devlet müdahalesini zorunlu gören bir anlayışla hızlı bir ekonomik büyüme sağlamış ve bu ekonomik büyüme neticesinde ortaya çıkan refah, sosyal devlet politikaları için kaynak oluşturmuştur.³⁰

Sosyal devlet, ekonomik ve sosyal yaşamı düzenlerken olumlu edimlerde bulunup bir ölçüde sosyal eşitliği sağlamaya çalışmaktadır. Sosyal devletin önemli bileşeni olan sosyal haklar ise sosyal adaleti sağlamaya, sosyal eşitsizlikleri azaltmaya, toplum içinde ekonomik olarak zayıf olanın korunmasına yönelik haklardan oluşur.³¹ Ancak sosyal devlet anlayışı yalnızca sosyal haklar gibi bir grup hakkın ortaya konulmasını ifade etmemekte, geleneksel hak ve özgürlüklerin gerçekleştirilmesinde de devletin müdahalesini öngörmektedir.³² Öyle ki sosyal devlette eşitliğin sağlanması ekonomik bakımdan zayıf olanları koruyucu bazı hakların tanınması yanında tüm vatandaşların kendilerine tanınan haklardan tam ve eşit şekilde yararlanmalarını sağlayacak müdahalelerle eşitsizliğin törpülenmesi olmak üzere iki türlü talep içermektedir.³³ Bu bağlamda örneğin savunma hakkı geleneksel haklardan biri olmakla birlikte, ücretsiz adli yardımdan faydalanma hakkı sosyal bir hak olarak savunma hakkından eşit şekilde yararlanılmasını temin etmek üzere ortaya çıkmıştır.

Eşitlik ilkesinin anlamı ve eşitlikten beklenenler konusunda bu değişim, eşitlik ilkesinin liberal hukuk devletindeki ve sosyal hukuk devletindeki anlamlarına karşılık gelmektedir. Buna göre liberal hukuk devletinde eşitlik, şekli açıdan eşit hukuki statülerin verilmesi anlamına gelmektedir. Sosyal devlette ise liberal hukuk devletinde olduğu gibi herhangi bir hakkın herkes için garanti altına alınması yeterli değildir, hakkın maddi sonuçlarında eşitliğin sağlanması için sosyal gerçekliklerin

29 **Özdek**, s. 23.

30 **Özdek**, s. 30.

31 Ergun **Özbudun**, *Türk Anayasa Hukuku*, 21. Bası, Yetkin Yayınevi, Ankara 2021, s. 152.

32 **Akın**, s. 317, 391 vd.

33 **Öden**, s. 82-83.

göz önünde tutulması ve sosyal açıdan eşitliğin temin edilmesi amaçlanmaktadır.³⁴

Anayasal tarihimizde eşitlik ilkesi düzenlemeleri incelendiğinde; sözü edilen değişimlere paralel olarak Osmanlı Devleti döneminde 1789 Fransız Haklar Bildirisi'nin etkilerinin görülebileceği 1839 Gülhane Hattı Hümayunu'nun liberal eşitlik anlayışını en azından kavramsal düzeyde başlattığı, Tanzimat Fermanı'nda doğrudan eşitlik ilkesine yer verilmemekle birlikte sağlanan güvencelerle eşitlik ilkesinin vurgulandığı belirtilmiştir.³⁵ Kanun önünde eşitlik fikrini ortaya koyan Ferman'ın etkisiyle 1840 tarihli Ceza Kanunnamesi'nde de kanun önünde eşitlik ilkesi benimsenmiştir.³⁶ 1876 Kanun-ı Esasi m. 17³⁷ ve 1924 Anayasası m. 69³⁸ ile 18. yüzyıl eşitlik anlayışını yansıtacak şekilde eşitlik ilkesine doğrudan yer verilmiş, kanun önünde eşitlik kabul edilirken sosyal eşitlik hususundan söz edilmemiştir. 1961 Anayasası m. 12'de³⁹ ise eşitlik ilkesi ayrımcılık yasağı ile birlikte düzenlenmiş, anayasa yargısının kabulüyle birlikte ilke yasama organını da bağlayıcı bir nitelik kazanmıştır.⁴⁰ Bu

-
- 34 **Gören**, s. 3299. “*Sosyal hukuk devleti, güçsüzleri güçlüler karşısında koruyarak gerçek eşitliği yani sosyal adaleti ve toplumsal dengeyi sağlamakla yükümlü devlet demektir. Çağdaş devlet anlayışı, sosyal hukuk devletinin, tüm kurumlarıyla Anayasa'nın özüne ve ruhuna uygun biçimde kurulmasını gerekli kılar.*” Anayasa Mahkemesi (AYM), E. 1988/19, K. 1988/33, 26.10.1988, (RG., 26.10.1988, S. 20016).
- 35 Batı'da kanun önünde eşitlik fikri sosyal sınıfların, vatandaşların eşitliği şeklinde gelişirken, Osmanlı Devleti için kanun önünde eşitlik anlayışı müslimler ve gayrimüslimlerin eşitliği temelinde ortaya çıkmıştır. **Akyılmaz**, s. 185 vd.
- 36 Ahmet **Gökçen**, Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Kanunları ve Bu Kanunlardaki Ceza Müeyyideleri, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi SBE, 1987, s. 26. Kanunname' de benimsenen eşitlik ilkesinin müslim-gayrimüslim eşitliğinden farklı bir noktaya işaret etmesi dolayısıyla ilgi çekici olması hakkında bkz. **Akyılmaz**, dn. 97.
- 37 “*Osmanlıların kaffesi huzur-ı kanunda ve ahvali diniye ve mezhebiyeden maada memleketin hukuk ve vezaiğinde mütesavidir.*” Suna **Kili**/A. Şeref **Gözübüyük**, Senedi İttifak'tan Günümüze Türk Anayasa Metinleri, 3. Bası, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2006, s. 38. Düzenlemenin çağdaş Batı anayasalarının gerisinde olduğu hakkında bkz. Şeref **İba**, Anayasa Dersleri Genel Esaslar ve Türk Anayasa Hukuku, 4. Bası, Turhan Kitabevi, Ankara 2022, s. 134.
- 38 “*Türkler kanun nazarında müsavi ve bila istisna kanuna riayetle mükelleftirler. Her türlü zümre, sınıf, aile ve fert imtiyazları mülga ve memnudur.*” **Kili/Gözübüyük**, s. 143.
- 39 “*Herkes, dil, ırk, cinsiyet, siyasî düşünce, felsefî inanç, din ve mezhep ayırımı gözetilmeksizin, kanun önünde eşittir. Hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınamaz.*”
- 40 **İba**, s. 316.

nedenle eşitliğe yönelik gerçek güvence 1961 Anayasası ile ortaya konulmuştur.⁴¹ Ayrıca sosyal devlet anlayışının ortaya çıkmasını müteakip 1961 Anayasası'nda sosyal eşitliği sağlamaya yönelik m. 41⁴² hükmüne yer verilmiş, herkes için insan haysiyetine yaraşır bir yaşayış seviyesi sağlanması amacıyla söz edilmiştir.

Bugün için eşitlik ilkesinin başlıca normatif dayanağı 1982 Anayasası m. 10'da kanun önünde eşitlik başlığıyla düzenlenen eşitlik ilkesidir.⁴³ İlkeye “*Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir.*” hükmüyle yer verilmiş, maddenin son fıkrasında devlet organları ve idare makamlarının eşitlik ilkesine uygun hareket etme zorunluluğu düzenlenmiştir. Sosyal eşitlik bağlamındaysa başlangıç kısmında “*Her Türk vatandaşının bu Anayasadaki temel hak ve hürriyetlerden eşitlik ve sosyal adalet gereklerince yararlanarak milli kültür, medeniyet ve hukuk düzeni içinde onurlu bir hayat sürdürme ve maddi ve manevi varlığını bu yönde geliştirme hak ve yetkisine doğuştan sahip olduğu*” ifade edilmiş, m. 2'de Cumhuriyet'in sosyal bir hukuk devleti olduğu ve bu niteliğinin değiştirilemeyeceği belirtilmiş, m. 5'de devletin amaç ve görevleri arasında “*kişinin temel hak ve hürriyetlerini, sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak surette sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaya, insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamaya çalışmak*” sayılmıştır.

Bunların yanında 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu (TCK) m. 3/2'de adalet ve kanun önünde eşitlik ilkesi başlığıyla “*Ceza Kanununun uygulamasında kişiler arasında ırk, dil, din, mezhep, milliyet, renk, cinsiyet, siyasal veya diğer fikir yahut düşünceleri, felsefi inanç, milli veya sosyal köken, doğum, ekonomik ve diğer toplumsal konumları yönünden ayırım yapılamaz ve hiçbir kimseye ayrıcalık tanınamaz.*” hükmü düzenlenmiştir. Benzer şekilde 5275 sayılı Ceza ve Güvenlik

41 İnceoğlu, s. 47.

42 “*İktisadi ve sosyal hayat, adâlete, tam çalışma esasına ve herkes için insanlık haysiyetine yaraşır bir yaşayış seviyesi sağlanması amacıyla düzenlenir. İktisadi, sosyal ve kültürel kalkınmayı demokratik yollarla gerçekleştirmek; bu maksatla, milli tasarrufu artırmak, yatırımları toplum yararının gerektirdiği önceliklere yöneltmek ve kalkınma planlarını yapmak Devletin ödevidir.*” Kili/Gözübüyük, s. 205.

43 İç hukuk düzenimize dahil olan İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Sözleşme gibi pek çok uluslararası bildiri ve sözleşmede de yer alan eşitlik ilkesi düzenlemelerine, çalışma özelinde yapılacak açıklamalara esaslı bir katkısı olmayacağı düşünülerek yer verilmemiştir.

Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun (CGTİK) m. 2/1 ile eşitlik ilkesine “Ceza ve güvenlik tedbirlerinin infazına ilişkin kurallar hükümlülerin ırk, dil, din, mezhep, milliyet, renk, cinsiyet, doğum, felsefi inanç, millî veya sosyal köken ve siyasî veya diğer fikir yahut düşünceleri ile ekonomik güçleri ve diğer toplumsal konumları yönünden ayırım yapılmaksızın ve hiçbir kimseye ayrıcalık tanınmaksızın uygulanır.” hükmüyle yer verilmiştir. 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu’nda (CMK) ise eşitlik ilkesine yönelik doğrudan bir düzenleme yer almamakla birlikte⁴⁴ öğretilerde anayasal bir ilke olan eşitliğin kanunda açıkça düzenlenmemiş olmasının bir eksiklik yaratmadığı ifade edilmiştir.⁴⁵

C. Sorun Olarak Eşitlik

Öğretilerde eşitliğin farklı anlamlarını ifade etmek üzere; şekli hukuki eşitlik-maddi hukuki eşitlik⁴⁶ kavramları üzerinde durulmaktadır.⁴⁷ Şekli hukuki eşitlik kanunların soyut ve genel olması ve kapsamında kalan herkese eşit şekilde uygulanması anlamına gelirken, maddi hukuki eşitlik

44 CMK m. 1 hükmünün tasarısında yer alan kanunun yorumunda uyulması gereken ilkeler arasında eşitlik ilkesi de sayılmış, ancak söz konusu ilkeler madde metnine alınmamıştır. Ceza Muhakemesi Kanunu m. 1 gerekçesinde eşitlikle ilgili olarak “...2) numaralı fıkranın üçüncü paragrafı, ceza kanunlarının ve usul kanunlarının uygulanmasında uyulması gerekli ve insanlar arasında daima gözetilmesi zorunlu eşitlik ilkesini vurgulamıştır. Böylece bir bakıma, tabii hâkim ilkesi de vurgulanmış olmaktadır. Ancak yargılama zorunlulukları nedeniyle kanunların kabul edebilecekleri istisnalar saklıdır. O hâlde istisnalar dışında bu konuda eşitlik kuralı mutlakdır...” denilmiştir. Bkz. <https://www.lexpera-com-tr/mevzuat/gerekceler/ceza-muhakemesi-kanunu-madde-gerekceleri/1> E. T. 05.01.2023.

45 Bkz. Ozan Ercan **Taşkın**, “Ceza Muhakemesi Hukukunda Eşitlik İlkesi”, Terazi Hukuk Dergisi, C. 11, S. 22, 2016, s. 27.

46 **Özbudun**, s. 154.

47 Öğretilerde ayrıca mutlak eşitlik-nispi eşitlik ayırımına da yer verilmiştir. Mutlak eşitlikle herkesin öznel durumları dikkate alınmaksızın eşit işlem görmeleri; nispi eşitlikle farklılıkların gözetilmesi ve farklı statüde bulunanların eşit işleme tabi tutulması, ayırımların yapılması kast edilmektedir. Bkz. **Gören**, s. 3281. Bu ayırım esas olarak Aristoteles’in adalet ayırımına dayandırılmaktadır. Bkz. **Aristoteles**, Nikomakhos’a Etik Bütün Yapıtları 5, Çev. Furkan Akderin, 1. Bası, Say Yayınevi, 2014, s. 109 vd. Dağıtıcı ve denkleştirici adalet ayırımı hakkında ayrıca bkz. Adnan **Güriz**, Hukuk Felsefesi, 11. Bası, Siyasal Kitabevi, Ankara 2015, s. 160. Öğretilerde yer verilen bir diğer ayırım ise hukuki eşitlik ve olguda eşitliktir. İlkinde haklarda ve ödevlerde eşitlik, ikincisinde farklı durumda olanların durumlarının eşitlenmesi kast edilmektedir. Bu bağlamda hukuki eşitlik ve olguda eşitlik konusundaki çekişme hukukta özgürlük ve güvenlik ikilemine benzetilmiş, bunların birbirlerini tamamlarken çoğunlukla birbirlerine ters düştükleri belirtilmiştir. Bkz. **Luchaire**, s. 134.

aynı durumda bulunanlar için haklarda ve ödevlerde, yararlar ve yükümlülüklerde, yetkilerde ve sorumluluklarda, fırsatlarda ve hizmetlerde eşitliği ifade etmektedir.⁴⁸ Bu bağlamda maddi hukuki eşitlik şekli eşitlikten farklı olarak farklılıkların, eşitsizliklerin göz önünde tutulmasını, eşit durumda olanlara eşit, eşit durumda olmayanlara ise eşitsizlikleri ölçüsünde farklı davranılmasını gerektirmektedir.⁴⁹ İşte eşitliğin bu anlamı uygulamada önemli ve zorlu değerlendirmeler yapılmasını zorunlu kılmaktadır.

Eşitlik, anayasal öğretiler⁵⁰ ve temel haklara ilişkin ilkelerin önemli bir bileşenidir. Ancak Anayasa özgül bir eşitlik kavramı ortaya koymadığı için eşitliğin farklı anlamları en başta yasama sürecinde karşılık bulmakta, uygulamada mahkemelerce geliştirilen ölçütlerde görünür olmaktadır. Diğer yandan ahlak ve diğer hukuk ilkeleri gibi eşitlik ilkesinin de büyük ideallerden ziyade sosyal ve siyasal koşulların normatif çerçevesi olarak ele alındıkları belirtilmektedir.⁵¹ Bu bağlamda eşitlik ilkesi normatif düzeyde, sosyal ve siyasal koşullarla birlikte okunabilen bir hukuk ilkesi olarak, talep edilen eşitlikle her durumda örtüşmemektedir. Çünkü kanun önünde eşitlik formülüyle eşitliğin ne şekilde korunduğu, farklı anlamlarını ne ölçüde içerdiği hususu yargısal yoruma muhtaçtır. Eşitlik ilkesinin yorumu/okunması en başta bu gerekçeyle sorun teşkil etmektedir. Eşitliğin dar ve şekli veya daha geniş ve maddi iki farklı yorumu ise hem kanun koyucunun takdir yetkisinin sınırının belirlenmesi bakımından hem de yargısal denetimin derinliği bakımından önem arz etmektedir.⁵²

Anayasa Mahkemesi'nin yorumuna göre anayasal eşitlik salt kanun önünde eşitliği ifade eden şekli eşitlikten ibaret değildir; kanun hükümlerinin içerikleri itibarıyla eşit olmalarını gerektiren maddi eşitliği de içermektedir. Ancak pek çok kararında Anayasa ile korunan eşitliğin hukuki eşitlik olduğunu eylemli eşitlik olmadığını vurgulayan

48 İnceoğlu, s. 47; Özbudun, s. 155.

49 Öden, s. 187-188.

50 "...Çoğu kez kurallar, kurumlar, iktidarlar, ilişkiler, haklar ve ödevler örüntüleri olarak düşünülen anayasal sistemler, gerçekte ve mantiki bakımdan bu türden örüntülerin kurulmasına öngelen belirli temel seçmelere dayanırlar. Böylece eşitlik sorununa siyasal süreçte getirilen çözümlerle kurumsal karşılıkları arasında sıkı bir ilişki görülebilir ki, temel sorunun çözülmesi diğer deyişle ilkeler arasında seçim yapılması anayasal sisteme kendine özgü bir nitelik kazandırır..." Öden, s. 45-46.

51 Öden, s. 43.

52 Öden, s. 162.

Mahkeme'nin,⁵³ maddi eşitliği sosyal eşitliği de içeren bir kavram olarak okumadığı söylenebilir.⁵⁴

Herkese eşit muamele edilmesini öngören eşitliğin şekli boyutu yukarıda değinildiği üzere çeşitli nedenlere dayalı olarak ayrı muameleye maruz kalınan dönemlerde önemli bir kazanım olarak normatif dünyada yerini almıştır; ancak eşitliğin bu boyutu, toplumsal yaşam ve doğal olarak hukuki düzenlemelerin tasnif etme ve farklılaştırmaya dayanması zorunluluğu karşısında, hangi tasnifin haklı olduğu hakkında herhangi bir çözüm ortaya koyamaz. Maddi eşitliğin sağlanması hususunda da hangi özelliklerin eşitsizlik kapsamında olacağı ve nelerin eşitleneceği belirli bir formüle göre çözümü mümkün konulardan değildir.⁵⁵ Bu bağlamda neyin eşitlenecek olduğu sorusuna çok çeşitli yanıtlar verilebilmektedir. Gelir, servet, fırsat, özsaygı, yetenekler, avantajlara erişim, kaynaklar... gibi farklı yanıtlar verilebilmesi insanları eşit hâle getirmede belirlenecek özelliği değerlendirmenin ne kadar zor olduğunu göstermektedir.⁵⁶

En başta bu sorun, yani aynı ve farklı durumların tespiti ve değerlendirilmesi ve yargıda bulunulması yasama organının takdir yetkisi içinde kalmaktadır. Kanun koyucu takdiren eşit davranılacak koşulları ve durumları seçer. Ancak söz konusu yetki sınırsız değildir. Bu bağlamda Anayasa'ya uygunluk denetiminin sınırı yetkinin keyfilige dönüştüğü hâllere ilişkindir.⁵⁷ Sınıflandırmanın ilkeyle uyumu değerlendirilirken

53 “Anayasa'nın 10. maddesinde yer verilen eşitlik ilkesi ile eylemli değil, hukuksal eşitlik öngörülmektedir. Eşitlik ilkesinin amacı, aynı durumda bulunan kişilerin yasalarca aynı işleme bağlı tutulmalarını sağlamak ve kişilere yasalar karşısında ayırım yapılmasını ve ayrıcalık tanınmasını önlemektir. Bu ilkeyle, aynı durumda bulunan kimi kişi ve topluluklara ayrı kurallar uygulanarak yasa karşısında eşitliğin çiğnenmesi yasaklanmıştır. Aynı hukuksal durumlar aynı, ayrı hukuksal durumlar farklı kurallara bağlı tutulursa Anayasa'nın öngördüğü eşitlik ilkesi çiğnenmiş olmaz. Nitelikleri ve durumları özdeş olanlar için yasalarla değişik kurallar konulamaz.” AYM, E. 2006/77, K. 2009/39, 05.03.2009, (RG., 27.03.2010, S. 27534); Aynı yönde AYM, E. 2017/140, K. 2017/177, 28.12.2017, (RG., 31.01.2018, S. 30318); AYM, E. 2013/20, K. 2013/50, 03.04.2013, (RG., 12.05.2013, S. 28645).

54 Öden, s. 198-199.

55 O'Regan/Friedman, s. 474-475 vd.

56 Teorik tartışmalar bir yana mevcut hâliyle politik alanda maddi eşitliğin sağlanmasına yönelik talepler seçmen baskısı şeklinde politik yaşama tezahür etmektedir. Ancak 20. yüzyıl ortasında uygulamaya konulan ekonomi politikalarıyla ortaya çıkan refahın maddi eşitlik kapsamında kaynak oluşturması hâli, 20. yüzyılın sonu itibarıyla ortaya çıkan ekonomik koşullara yanıt olarak kamu harcamalarının kısıtlanmasına gidilmesiyle ortadan kalkmış, refah sorumluluğu devletten ziyade bireye tekrardan devredilmiştir. Haubrich, s. 617.

57 Öden, s. 191 vd.

kanunun amacı belirlenmeli, amacın meşru, kamu yararına yönelik veya Anayasa’da öngörülen özel amaçlardan biri olup olmadığı, getirilen kuralın bu amaçla bağlantısı ve amaçla araç arasında oran bulunup bulunmadığı araştırılmalıdır.⁵⁸ Uygulamada Mahkeme tarafından da öncelikle aynı ya da benzer durumda bulunanlar hakkında farklılık gözetilip gözetilmediği tespit edilmekte, bu farklılığın haklı bir nedene dayanıp dayanmadığı ve ölçülü olup olmadığı irdelenmektedir.⁵⁹

II. UZLAŞTIRMA KURUMU

A. Genel Olarak

Uzlaştırma, uzlaştırma kapsamına giren bir suç nedeniyle şüpheli veya sanık ile mağdur, suçtan zarar gören veya kanuni temsilcisinin tarafsız bir uzlaştırmacı tarafından anlaşılmaları suretiyle uyuşmazlığın giderilmesini ifade etmektedir.⁶⁰ Hukuk sistemimize ilk olarak 5237 sayılı TCK ve 5271 sayılı CMK düzenlemeleriyle giren bu kurumu ortaya çıkaran dinamikler konusundaysa farklı yaklaşımlar bulunmakta, bu yaklaşım farklılıkları tanımlara da yansımaktadır.

Uzlaştırma kurumunun felsefi dayanağı olarak onarıcı adalet anlayışını ön plana çıkaran tanımlarda, ceza adaleti sistemindeki dönüşüm cezalandırıcı adaletin eleştirisi olarak ele alınmaktadır. Buna göre onarıcı adalet, mevcut sistemin mağdurlara arzu edildiği ölçüde yer vermemesi yanında faillerin ıslahında ve suçun neden olduğu olumsuz sonuçların ortadan kaldırılmasındaki yetersizlikleri nedeniyle ortaya çıkan alternatif bir adalet anlayışı olarak değerlendirilmektedir.⁶¹ Esasen yeni bir keşiften

58 İnceoğlu, s. 50.

59 AYM, E. 2021/1, K. 2021/32, 29.04.2021, (<https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr>, E. T. 01.02.2024).

60 Ceza Muhakemesinde Uzlaştırma Yönetmeliği m. 4, (RG., 05.08.2017, S. 30145)

61 “Modern devletin ortaya çıkmasıyla devletin uyuşmazlıkların çözüm sürecine kendisini dahil etmesi, üzerine alması neticesinde onarıcı adalet uygulamaları yerini cezalandırıcı adalet anlayışına terk etmiştir. Fakat son yıllarda cezalandırıcı adalet anlayışının kurum ve sisteminin istenileni veremediği yönündeki memnuniyetsizlik ve eleştiriler nedeniyle bu anlayışın sakıncalarını gidermek amacıyla onarıcı adalet alternatif bir adalet anlayışı olarak ortaya çıkmıştır. Bu anlayış aslında toplumda var olan, fakat devletin ortaya çıkmasıyla geri plana itilen onarıcı adalet kurumlarının devlet eliyle yeniden uygulanması olarak ifade edilebilir.” Berrin Akbulut/Murat Aksan, Ceza Muhakemesi Hukukunda Uzlaştırma, 2. Bası, Seçkin Yayınevi, Ankara 2019, s. 16; Aynı yönde bkz. Olgun Değirmenci, Onarıcı Adalet Uygulaması Olarak Ceza Muhakemesinde Uzlaştırma, 2. Bası, Seçkin Yayınevi, Ankara 2021, s. 31; Şener Uludağ, “Onarıcı ve Cezalandırıcı Adalet: Paradigma Değişikliğini Tetikleyen

ziyade kökeni devlet yapılanmasının olmadığı dönemlere kadar inen onarıcı adalet anlayışı son 30 yılda tekrardan anımsanarak kendisine yaygın bir uygulama alanı bulmuştur.⁶²

Onarıcı adalet anlayışının yeniden anımsanmasında mağdur haklarına yönelik artan ilgi de gerekçe gösterilmektedir.⁶³ Kimilerine göre II. Dünya Savaşı sonrasında savaş suçu mağdurlarına yönelik ortaya konulan onarıcı tedbirlerin, savaş suçları öznel bağlamı dışında da tedrici etkileri olmuş, bu yaklaşım mağdura yönelik ulusal ve uluslararası düzeydeki ilgiyi genel olarak artmıştır. Bunun yanında savaş sonrası artan suç oranları mağdurun

Şartlar”, Polis Bilimleri Dergisi, C. 13, S. 4, 2011, s. 140 vd.; Mustafa **Özbek**, “Çağdaş Ceza Adaleti Sistemlerinde Alternatif Çözüm Arayışları ve Arabuluculuk Uygulaması”, Ceza Muhakemesi Hukukunda Uzlaşma, Haz. Feridun Yenisey, 1. Bası, Arıkan Basım Yayım, İstanbul 2005, s. 97; Hakan Abdülhamid **Yavuz**, “Onarıcı Adalet ve Uzlaştırma Kurumu Bağlamında Ceza Adalet Sisteminde Mağdurun Konumu”, Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, S. 23, 2015, s. 86. Uzlaştırma kurumunun Türkiye uygulaması bakımından eksiklikleri ve eleştiriler için ayrıca bkz. **Yavuz**, s. 100 vd. Öğretide onarıcı adaletin ceza adaletinin radikal bir eleştirisi olmasına karşılık aslında onunla işbirliği hâlinde bir model olması hususunda eleştiriler için bkz. Özkan **Ağtas**, Ceza ve Adalet, 1. Bası, Metis Yayınevi, İstanbul 2013, s. 265.

- 62 Abdullah Batuhan **Baytaz**, “Onarıcı Adalet Genel Bir Bakış”, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, C. 71, S. 1, 2013, s. 119; Aynı yönde **Değirmenci**, s. 31; Yağmur **Temiz Gül**, “Mağdur Haklarında Yaşanan Güncel Gelişmelerin Türk Ceza Hukukuna Etkileri”, Ceza Muhakemesi Hukukunda Mağdur ve Suçtan Zarar Görenin Hakları, Editörler, Yener Ünver, Kerem Öz, 1. Bası, Karşılaştırmalı Güncel Ceza Hukuku 23 Prof. Dr. Osman İsfen’e Armağan, Seçkin Yayınevi, Ankara 2023, s. 388-389. Antik Dönem ile modern zamanlar onarıcı adalet gelişimi hakkında ayrıca bkz. **Baytaz**, s. 120-121. Ceza hukuku başlarda mağdurun zararının tazmini veya öç alması üzerine kurgulanmış, suçlular özel kişiler tarafından kovuşturulmuş ve cezalandırılmıştır. Feodalizmin yükselişiyle birlikte suç kamusal bir mesele olarak anlaşılmaya başlanmış, Orta Çağ için suç kamusal cezalandırma ve mağdurun ve ailesinin zararlarının giderilmesi şeklinde karma bir yapıya sahip olmuş, artan kasıtlı suçların zaman içinde mağdurdan ziyade hükümdara karşı işlendiği kabul görmeye başlanmış ve bu suçların kovuşturulması için merkezi bir mahkeme sistemi geliştirilmiştir. Devletin cezalandırma tekeliyle birlikte suç kamusal bir mesele hâline gelmiştir. Jennifer Gerarda **Brown**, “The Use of Mediation to Resolve Criminal Cases: A Procedural Critique”, Emory Law Journal, C. 43, S. 4, 1994, s. 1255. Ceza adaleti içinde mağdurun konumunun tarihsel anlatımı için bkz. Fusun **Sokullu-Akıncı/Selman Dursun**, Viktimoloji (Mağdurbilim), 3. Bası, Beta Yayınevi, İstanbul 2016, s. 9 vd. *Aslında mağdur-fail uzlaşması (Victim-Offender Mediation [VOM]), bir ceza davasının tamamını ya da bir kısmını çöze yetkisini devletten özel bir tarafa, yani mağdura devretmektedir. Sonuç olarak, VOM daha eski bir ceza adaleti modeline dönüşü temsil etmektedir. VOM'da, upki eski ceza uygulamalarında olduğu gibi, mağdur suçunun kaderini tayin eder.* **Brown**, s. 1248-1249.
- 63 **Temiz Gül**, s. 388.

ilgi odağı olmasına katkı sağlamış, kamu güvenliği ve kamu düzeninin sağlanmasında mağdur ihbarcı sıfatıyla önemli bir araç olarak görülmüştür.⁶⁴ Kimilerine göreyse 1970’lerde ceza hukuku sisteminde tanınmak ve kabullenilmek istenen mağdurla mağdur hakları hareketleri ortaya çıkmış, bu hareket yavaş yavaş etki ve güç kazanmıştır. Kadın hareketinden sivil haklar hareketlerine toplumun tabanından önemli destekle mağdurların ceza adaletinde rolü ve tanınması için çaba sarf edilmiştir.⁶⁵

Uzlaştırma kurumuna pratik gereklilikler üzerinden yaklaşanlar ise kuruma adalet sisteminin iş yükünün hafifletilmesi gerekçesiyle başvurulduğunu vurgulamaktadır.⁶⁶ Ceza muhakemesinin güncel sorunlarından biri şüphesiz mahkemelerin iş yüküdür. Bu sorun ceza hukukunun işlemesine engel teşkil ettiği gibi ceza hukukunun işlev göreceği hususundaki inancı da sarsabilecek bir sorundur. Yalnızca ceza yargılamasında yer alan personellerin sayısının artırılmasıyla çözülemeyen bu sorun ceza muhakemesinde yapısal değişiklikler yapılmasını da kaçınılmaz kılmaktadır. Soruna yönelen çözümlerden biri

64 “Suç düzeyi, genel savunmasızlık duygusunu artırdı ve toplumun gün geçtikçe riskten kaçınımacı hâle gelmesi bir mağduriyet kültürü meydana getirdi...” Anna **Wergens**, “Devletsiz Suçun Mağdurları için İnsan Hakları: Mağdurları Ciddiye Almak? Bölüm 2 Mağdur Hakları”, Çev. Salim Işık, Yavuz Selim Değerli, Ceza Muhakemesi Hukukunda Mağdur ve Suçtan Zarar Görenin Hakları, Editörler, Yener Ünver, Kerem Öz, 1. Bası, Karşılaştırmalı Güncel Ceza Hukuku 23 Prof. Dr. Osman İsfen’e Armağan, Seçkin Yayınevi, Ankara 2023, s. 81 vd.

65 Patricia L. **Sattler**, “Suç Mağdurları Hakları Yasası: Laf Kalabalığı Mı, Hakikat Mi”, Çev. Arş. Gör. Jülide Yaşar, Ceza Muhakemesi Hukukunda Mağdur ve Suçtan Zarar Görenin Hakları, Editörler, Yener Ünver, Kerem Öz, 1. Bası, Karşılaştırmalı Güncel Ceza Hukuku 23 Prof. Dr. Osman İsfen’e Armağan, Seçkin Yayınevi, Ankara 2023, s. 486.

66 Bkz. Uğur **Ersoy**, “Ceza Hukukunda Uzlaşma”, Hukuk Gündemi Dergisi, S. 2, 2005, s. 64; Cumhur **Şahin**/Neslihan **Göktürk**, Ceza Muhakemesi Hukuku II, 12. Bası, Seçkin Yayınevi, Ankara 2022, s. 212; **Öztürk ve diğerleri**, s. 46; Tamer **Soysal**, “Türk Ceza Hukukunda Uzlaşma”, Ceza Muhakemesi Hukukunda Uzlaşma, Haz. Feridun Yenisey, 1. Bası, Arıkan Basım Yayım, İstanbul 2005, s. 210; Erdener **Yurtcan**, Ceza Muhakemesi Kanunu Şerhi (CMK), 9. Bası, Seçkin Yayınevi, 2019, s. 962, 965; Hamide **Zafer**, “Ceza Muhakemesi Hukukunda Özelleşme Eğilimi: Uzlaşma”, Prof. Dr. Ergun Önen’e Armağan, Alkım Yayınevi, İstanbul 2003, s. 727; **Şahin**, s. 223, 227 vd.; Feridun **Yenisey**/Ayşe **Nuhoğlu**, Ceza Muhakemesi Hukuku, 11. Bası, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2023, s. 95.

de alternatif bir uyuşmazlık çözüm yöntemi olan uzlaştırma müessesesidir.⁶⁷

Uzlaştırmayı eleştirel bir perspektifte ele alan görüşler ise uzlaştırma kurumunu ceza hukukunun neoliberal politikalar ekseninde yapısal değişiminin bir çıktısı olarak nitelendirmektedir. 1970'lerde yaşanan ekonomik kriz sonrasında refah devleti ve diğer ulusal kalkınmacı devlet politikalarına alternatif olarak liberal politikaların etki alanını genişlettiği, bu politikaların özetle sermaye birikiminin önündeki toplumsal, idari ve hukuki her türlü kısıtlamaların kaldırılmasına ve tasfiye edilmesine hizmet edecek tüm toplumsal ilişki, yapı ve kurumlarda dönüşümü beraberinde getirdiği belirtilmiştir. İlgili politikaların serbest piyasanın mümkün olan tüm toplumsal yaşam alanlarına yayılması gerektiği görüşüne dayandığı, bu nedenle de söz konusu politikalarla devlet-piyasa karşıtlığı üzerinden devletin küçülmesinin, sosyal alanlardan çekilmesinin amaçlandığı ifade edilmiştir.⁶⁸ Söz konusu politikaların ceza hukukunu da dönüştürdüğü, bu dönüşümün uzlaştırma kurumunda görünür olduğu belirtilmiştir.⁶⁹

67 Albin **Eser**, “Ceza Muhakemesi Hukuku İlkelerindeki Değişme: Ceza Muhakemesi Tekrar Özelleşiyor mu?”, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi 10. Yılı Adliye ve Çocuk Suçluluğu Sempozyumu, Çev. Feridun Yenisey, Selami Kuran, Marmara Üniversitesi Teknik Eğitim Fakültesi Döner Sermaye İşletmesi Matbaası, İstanbul 1993, s. 27. Ayrıca şahsi dava kurumunun kaldırılması nedeniyle adliyelerin iş yükünün artması beklentisinin de uzlaştırma kurumunun kabul edilmesinde etkili olduğu ifade edilmektedir. **Ersöy**, s. 64. Nitekim 5320 sayılı Ceza Muhakemesi Kanununun Yürürlük ve Uygulama Şekli Hakkında Kanun m. 9/4 hükmünde, şahsi davalar hakkında uzlaşmaya ilişkin hükümlerin uygulanacağı hususu ayrıca düzenlenmiştir.

68 Selime **Güzelsarı**, Küresel Kapitalizm ve Devletin Dönüşümü Türkiye’de Mali İdarede Yeniden Yapılanma, Sosyal Araştırmalar Vakfı Yayınları, İstanbul 2008, s. 31 vd.

69 Bu yönde görüşler için bkz. Amy J. **Cohen**, “Moral Restorative Justice: A Political Genealogy of Activism and Neoliberalism in the United States”, *Minnesota Law Review*, S. 7, 2019, s. 930; Chris **Cunneen**, “Restorative Justice, Globalisation and the Logic of Empire”, *Borders and Transnational Crime: Pre-Crime, Mobility and Serious Harm in an Age of Globalisation*, Editörler, J. McCulloch, S. Pickering, Palgrave Macmillan, 2013, s. 100-102; Muammer **Ketizmen**, *Cezalandırıcı Adaletten Onarıcı Adalet: Türk Ceza Hukukunda Uzlaştırma*, 1. Bası, Adalet Yayınevi, Ankara 2022, s. 227-228 (Uzlaştırma); Orhan **Evren**, *Neoliberalizm ve Onarıcı Adaletin Politik Rasyonelitesi*, Yüksek Lisans Tezi, T. C. Selçuk Üniversitesi SBE, 2023, s. 58, 70-71; Uğur **Arslan**, “Ceza Hukukunun Metalaşması Olarak Uzlaştırma Kurumu”, 7. Uluslararası Asos Congress Hukuk Sempozyumu (Türkiye, 27-29 Mayıs, 2021), s. 807 vd.; Arzu **Balan**, “Neoliberalizmin Sonucu Olarak Arabuluculuk ve Uzlaştırma: Benzerlikler ve Farklılıklar”, 7. Uluslararası Asos Congress Hukuk

Kanun koyucu ise kurumun öngörülmesi gerekçesi olarak onarıcı adalet anlayışını ön plana çıkarmış, kurumun usul ekonomisi yönünden faydasına da dikkat çekmiştir.⁷⁰ Bu bağlamda uzlaştırma basit suçlarda failin infaz kurumlarının olumsuz etkilerinden uzaklaştırılması,⁷¹ damgalamayı azaltması, muhakemenin erken aşamalarında failin yeniden sosyalleşmesini sağlaması, mahkemelerin iş yükünün hafifletilmesi ve Devlet'in infaz külfetinden kurtarılması amaçlarına hizmet eden bir ceza politikası aracı olarak nitelendirilmiştir.⁷²

Uzlaştırma kurumu nereden bakılırsa bakılsın ceza adaleti sisteminde bir değişimi ifade etmektedir. Dayandırıldığı onarıcı adalet anlayışına yönelik farklı görüşlerde sorun vurgusu ortaktır; ancak bu sorunun ne olduğu, uzlaştırma kurumunun neleri değiştirdiği hususları uzlaştırma lehine veya aleyhine tavır alan görüşlerde farklılaşmaktadır. Her koşulda değişimi ifade eden uzlaştırma, yürürlüğe girdiği günden bu yana çeşitli açılardan hem Anayasa'ya hem de ceza muhakemesinin yapısına aykırı olduğu gerekçesiyle eleştirilerin odağında olmuştur. Uzlaştırmanın başta hukuk devleti ilkesi olmak üzere, adil yargılanma hakkı, kamu davasının mecburiliği, kanunilik, hâkimlik teminatı, doğrudan doğruyalık, sözlülük, aleniyet, masumiyet karinesi, kusurla orantılı ceza ilkeleriyle bağdaşmadığı ileri sürülmüş, pek çok açıdan sert eleştiriler ortaya atılmıştır.⁷³

Sempozyumu (Türkiye, 27-29 Mayıs, 2021), s. 172; Hazal **Sürmeli Kale**, *Metalaşma Bağlamında Hukukta Yapısal Dönüşüm ve Uzlaştırma*, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi SBE, 2023, s. 153.

70 Bkz. 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu gerekçesi m. 265 (<https://www.lexpera-com-tr> E. T. 18.02.2024).

71 İnfaz kurumlarının olumsuz etkilerinin azaltılması amacının hapis cezalarının infazında da gözetileceği hususunda bkz. CGTİK m. 7/2: “*Hapis cezasının, kendisinde var olan zararlı etki yapıcı niteliğini mümkün olduğu ölçüde azaltacak biçimde düzenlenecek programlar, usüller, araçlar ve zihniyet doğrultusunda yerine getirilmesi esasına uyulur...*”

72 Bkz. 6763 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun genel gerekçesi (<https://www.lexpera-com-tr>, E. T. 18.02.2024).

73 **Eser**, s. 19 vd.; **Ersoy**, s. 64; **Zafer**, s. 727- 750. Bu nedenler dışında ceza uyumsuzluklarının taraflarına verdiği zararlar hususunda eleştiriler için bkz. **Brown**, s. 1249 vd. Uzlaştırma kurumunun Anglo-Amerikan hukuk sistemi etkisiyle kabul edilmeye başlandığı ancak Kıta Avrupası ceza muhakemesi hukukunun temel esasları ve anayasal ilkelerle uzlaşmanın bağdaşmayacağı hususunda toptancı bir yaklaşımın yerinde olmayacağı hakkında bkz. **Şahin**, s. 245.

Ceza muhakemesinde özelleştirme eğilimi olarak ele alınan uzlaştırma⁷⁴ yürürlüğe girdiği günden bu yana birçok değişiklik geçirmiş, bu değişiklikler birlikte kurum pek çok kez anayasaya aykırılığı iddialarıyla Anayasa Mahkemesi önüne götürülmüştür. Bu bağlamda aşağıda öncelikle kurumun yürürlüğüne ilişkin değişikliklerden bahsedilmiş, devamında eşitlik ilkesi üzerinden itirazlara yer verilmiştir.

B. Mevzuatta Uzlaştırma Kurumu

Mevzuatımızda ilk olarak 1 Haziran 2005 tarihinde yürürlüğe giren TCK m. 73/8’de uzlaşma kavramıyla düzenlenen kurumun uygulamasına ilişkin hususlara aynı tarihte yürürlüğe giren CMK m. 253-255’de yer verilmiştir. Bunun yanında 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu (ÇKK) m. 24 ile de uzlaştırma kurumu ayrıca düzenlenmiş, uzlaştırmaya tabi suçlar çocuklar bakımından daha geniş tutulmuştur. Bu hâliyle uzlaşma takibi şikayete bağlı suçlara özgü olarak öngörülmüş, uzlaşmanın öncelikle Cumhuriyet savcısının şüpheliyi davetinde şüphelinin suçtan dolayı sorumluluğu kabul etmesiyle başlayacağı, uzlaşma işlemlerini yürütmek üzere avukatların görevlendirileceği, uzlaşma giderlerinin fail tarafından ödeneceği, suçtan doğan maddi ve manevi zararların tümü veya büyük kısmının ödenmesi veya zararın giderilmesi hâlinde uzlaşmanın sağlanacağı hususları düzenleme altına alınmıştır.⁷⁵

Uzlaştırma kurumunun iki kanunda da düzenlenmiş olması öğretilerde kurumun hukuki niteliği konusunda kanun koyucunun tereddüt gösterdiği şeklinde yorumlanmıştır⁷⁶ ve çeşitli açılardan eleştirilmiştir.⁷⁷ Ayrıca

74 Bkz. **Eser**, s. 19 vd.; **Zafer**, s. 727 vd.; **Yenisey/Nuhoğlu**, s. 95.

75 Düzenlemenin uygulamada mağdur veya suçtan zarar görenin yaptığı anlaşmayla şikayetten vazgeçtiği veya şikayeti geri aldığı hâllerin resmi şekilde yürütülmesi olarak nitelendirilebileceği hakkında bkz. **Ketizmen**, Uzlaştırma, s. 103.

76 **Akbulut/Aksan**, s. 22.

77 Doğrudan CMK’da düzenlenmesi gerektiği konusunda bkz. Mehmet Emin **Artuk**/Ali Rıza **Çınar**, “Yeni Bir Türk Ceza Kanunu Arayışları ve Adalet Alt Komisyonu Tasarısı Üzerine Düşünceler”, Türk Ceza Kanunu Reformu İkinci Kitap, Editör, Teoman Ergül, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara 2004, s. 79. Aynı yönde bkz. Bahri **Öztürk**, “Galatasaray Üniversitesi, İstanbul Kültür Üniversitesi ve İstanbul Barosu Tarafından Düzenlenen TCK Tasarısı Çalışma Grubu Toplantı Notları”, Türk Ceza Kanunu Reformu İkinci Kitap, Editör, Teoman Ergül, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara 2004, s. 322. TCK’da yer verilen hükmün ne anlama geldiğinin anlaşamadığı konusunda bkz. Nevzat **Toroslu**/Yüksel **Ersoy**, “Kanunlaşmaması Gereken Bir Tasarı”, Türk Ceza Kanunu Reformu İkinci Kitap, Editör, Teoman Ergül, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara 2004, s. 14.

uygulamada işlerlik kazanmasına yönelik olarak özellikle suçun kabullenilmiş olması koşulunun (muhakeme sürecinde delil olarak kullanılamayacağı hususu açıkça düzenlenmiş olsa da) fail açısından çekinceler yaratması ve zararın tümü ya da büyük bir kısmının giderilmesi şartının katı olması yönünde sorunlardan söz edilmiştir.⁷⁸ Yine tek başına mahkûmiyete esas alınmayan ikrar beyanına yargının iş yükünün hafifletilmesi, uyuşmazlıkların hızlıca çözüme kavuşturulması gibi faydalar gözetilerek etki tanınması ve sözleşmesel bir nitelik kazandırılması ceza muhakemesi bakımından sakıncalı bulunmuştur.⁷⁹ Anayasa Mahkemesi ise “*Uzlaşmada suçtan doğan sorumluluğun kabul edilmesi, kişinin kendini suçlayıcı beyanda bulunmaya zorlanması olarak kabul edilemez... Failin fiilden dolayı hiçbir sorumluluk duymaması halinde, uzlaşmanın toplumsal barışa hizmet eden ve faili uslandırıcı yönü eksik kalmış olacaktır. İtiraz konusu kural uygulanırken uzlaşmada şüpheli veya sanığın suçu kabulü, ikrar olarak değil uzlaşmak için suçtan doğan sorumluluğun kabulü olarak anlaşılmalıdır. Şüpheli ve sanığın beyanı ikrar niteliğinde olsa bile, 'gizlilik ilkesi' gereği yargılamada sanık veya şüpheli aleyhine delil olarak kullanılamaz.*” diyerek suçun kabulünün anayasaya aykırı olmadığına karar vermiştir.⁸⁰

Uzlaştırmaya yönelik ilk önemli ve kapsamlı değişiklik 5560 sayılı Kanun ile yapılmış, TCK’da yer alan hüküm yürürlükten kaldırılmış, CMK ve ÇKK’da yer alan uzlaştırmaya ilişkin hükümler değiştirilmiştir.

Kanun’un gerekçesindeyse “*Bu maddede yer alan uzlaşma, aslında Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununda düzenlenmesi gereken yeni bir kurumdur. Ancak söz konusu kurumun, esas maddî ceza hukukuna ilişkin hükmünün, Türk Ceza Kanunu içinde yer alması zorunludur.*” denilerek kurumun karma niteliğini ortaya koymak açısından ikili bir düzenleme yapıldığı belirtilmiştir. Bkz. 5271 sayılı Kanun m. 265 gerekçesi. Karşılaştırmalı hukukta uzlaştırma kurumunun düzenlenmesi konusunda farklı uygulamalar görülmektedir. Örneğin Almanya’da uzlaştırma kurumunun yasal temelleri Çocuk Adalet Kanunu (*Jugendgerichtsgesetz*), Ceza Kanunu (*Strafgesetzbuch*) ve Ceza Muhakemesi Kanunu’nda (*Strafprozessordnung*) yer almaktadır. İsveç’te ise kurum ayrıca Uzlaştırma Kanunu (*Lag om medling med anledning av brott*) ile düzenlenmiştir. Ayrıntılı açıklamalar için bkz. Lottie **Wahlin**, “Victim-Offender Mediation in Sweden”, Victim-Offender Mediation with Youth Offenders in Europe, Editörler, Anna Mestitz/Simona Ghetti, Springer, Hollanda 2005, s. 83; Michael **Kilchling**, “Victim-Offender Mediation with Juvenile Offenders in Germany”, Victim-Offender Mediation with Youth Offenders in Europe, Editörler, Anna Mestitz/Simona Ghetti, Springer, Hollanda 2005, s. 237.

78 **Ketizmen**, Uzlaştırma, s. 103.

79 Mualla Buket **Soygüt Arslan**, “Ceza Muhakemesinde Uzlaşma: Temel Sorunlar ve Öneriler”, Suç ve Ceza Dergisi, S. 3, 2008, s. 83 vd.

80 AYM, E. 2006/106, K. 2009/124, 01.10.2009, (RG., 08.03.2011, S. 27868).

Değişikliklerle birlikte uzlaştırma kapsamındaki suçlar genişletilmiş, çocuklar hakkında öngörülen uzlaştırma kapsamındaki suçlar daraltılarak suça sürüklenen çocuklar hakkında da CMK hükümlerinin uygulanacağı hüküm altına alınmıştır. Ayrıca öğreti ve uygulamadaki itirazlara paralel olarak suçun kabullenilmiş olması şartından vazgeçilmiş, takibi şikayete bağlı olmasına karşılık etkin pişmanlık düzenlemesi yapılan suçlarla cinsel dokunulmazlığa karşı suçlar uzlaşma kapsamı dışına çıkarılmış, uzlaşma teklifinin Cumhuriyet savcısının talimatıyla adli kolluk görevlileri tarafından yapılabilmesine ve teklif sonrasında uzlaştırma işlemlerinin bizzat Cumhuriyet savcısı tarafından da gerçekleştirilebilmesine imkân verilmiştir. Maddi ve manevi zararın tümünü veya bunun büyük bir kısmını ödeme veya zararları giderme koşulu kaldırılmış, belirlenecek edimin yerine getirilmesinin ileri tarihe bırakılması, taksitli bağlanması veya süreklilik arz etmesine imkân verilerek bu hâllerde soruşturma evresinde kamu davasının açılmasının ertelenmesi, kovuşturma evresinde hükmün açıklanmasının geri bırakılması kararları verileceği düzenlenmiştir.⁸¹

Uzlaştırma kurumuna yönelik bir diğer yasal düzenleme 5918 sayılı Kanun'dur. İlgili kanun ile uzlaştırma usulünün uygulanmasında kapsamı daraltan yeni bir düzenleme yapılmıştır. Bu değişikliklerle uzlaştırma kapsamına giren bir suçun, bu kapsama girmeyen bir başka suçla birlikte işlenmiş olması hâlinde uzlaşma hükümlerinin uygulanmayacağı hüküm altına alınmıştır.

Yapılan düzenlemelere ve değişikliklere rağmen uzlaştırmaya tabi suç sayısının azlığı, uzlaştırmadan yürütülmesine ilişkin kurumsal yapının olmaması ve uzlaştırma uygulayıcılarının yeterli bilgi sahibi olmamaları gibi nedenlerle uzlaştırma kurumunun beklendiği şekilde işlerlik kazanamadığı belirtilmiştir.⁸² Kuruma işlerlik kazandırmaya yönelik 6763

81 Söz konusu değişikliklerin onarıcı adalet anlayışının gereklerinin yumuşatılarak, daha ziyade mahkemelerin iş yükünün azaltılması amacıyla gerçekleştirildiği konusunda bkz. Muammer **Ketizmen**, "Uzlaşmanın Sirayet Etmezliği İlkesinin Bir Sonucu Olarak Mağdurun Yargılanacak Kişiyi Seçebilme Yetkisi", Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 2, S. 1, 2012, s. 5.

82 **Değirmenci**, s. 135. Kriminolojik araştırmalar veya pilot uygulamalar yapılmadan uzlaştırma kurumunun yürürlüğe sokulması neticesinde uzlaştırma kurumunun yaygınlaşmadığı hakkında bkz. **Soygüt Arslan**, s. 81. Uzlaşmanın cezalandırma tekeli elinde bulunduran devlet ve sanık arasında gerçekleşmesi gereken bir uygulama olması gerekirken uygulamanın fail ve mağdurun uyuşması üzerine kurulmasının uzlaştırmadan işlememesi nedeni olduğu hakkında bkz. **Yurtcan**, s. 965.

sayılı Kanun ile kapsamlı değişiklikler yapılmıştır.⁸³ Uzlaştırma kapsamı genel olarak üç yeni suç tipinin eklenmesi ve etkin pişmanlık hükümlerine yer verilen suçların dahil edilmesiyle, suça sürüklenen çocuklar özelindeyse üst sınırı üç yılı geçmeyen hapis veya adli para cezasını gerektiren suçların kapsama alınmasıyla genişlemiş;⁸⁴ uzlaştırma işlemlerinin yürütülmesinde mahkemeler ve Cumhuriyet savcılıklarının yetkisi kaldırılmış; Adalet Bakanlığı'na bağlı Alternatif Çözümler Dairesi Başkanlığı kurulmuş, uzlaştırma büroları ihdas edilerek sürecin bürolar aracılığıyla ve uzlaştırmacılar tarafından yerine getirilmesi usulü benimsenmiştir.⁸⁵ Kanun'un genel gerekçesinde de “...*geleneksel muhakeme usulüne alternatif yöntemlerin iş yükünün azaltılmasında beklenen etkiyi sağlamakta yetersiz kaldığı görülmektedir... İstatistiklerdeki bu düşük seyir, bir taraftan sözü edilen kuramların kapsamı içinde bulunan suç türlerinin sayıca az olmasından, diğer taraftan bu kuramların uygulanmasını kısıtlayan ya da etkinliğini azaltan usul hükümlerinden kaynaklanmaktadır.*” denilerek kuruma işlerlik kazandırma amacıyla düzenleme yapıldığı belirtilmiştir.⁸⁶

Uzlaştırma kapsamındaki suçları genişleten düzenlemelerden biri de 7188 sayılı Kanun ile yapılmış, düzenlemeye göre üç yeni suç tipi

Uzlaşmanın mevcut hâliyle yine yargının bir işi olarak düzenlendiği, kurumun yargının dışına taşınmadıkça işlerlik kazanamayacağı hakkında bkz. **Öztürk ve diğerleri**, s. 53.

83 Alternatif Çözümler Dairesi Başkanlığı İstatistikleri'ne göre 2016 yılında 7.817 dosyada uzlaşma sağlanmışken; 2017 yılı ve sonrasında uzlaşma sağlanan dosya sayıları 200.000 üzerinde seyretmiştir. Bu bağlamda 24.11.2016 tarihli 6763 sayılı Kanun'un kuruma işlerlik kazandırmada başarılı olduğu görülmektedir. Bkz. <https://alternatifcozumler.adalet.gov.tr>, E. T. 02.06.2023.

84 İster fail ister mağdur olsun çocuklar söz konusu olduğunda uzlaşmanın yasaklanması gerektiği, devletin çocuklar açısından ödevinin topluma yeniden kazandırmak olduğu hakkında bkz. **Öztürk ve diğerleri**, s. 53.

85 Bu değişikliklerin onarıcı adalet anlayışının resmi usullerden uzaklaşılarak tarafların etkinliğinin artırılması amacına ters düştüğü hakkında bkz. **Ketizmen**, Uzlaştırma, s. 109.

86 Gerekeçede ayrıca “...*tarafların uzlaştırılması fırsatlarının, iş yükü baskısı altındaki Cumhuriyet savcılarınca doğal olarak yeterince değerlendirilemediği mevcut uygulama sonuçları dikkate alınmak suretiyle, usulün uygulanacağı dosyaların, savcılıklarda bu işle ilgili olarak kurulacak birimlerce sonuçlandırılması öngörülerek, iş yükü baskısından kaynaklandığı değerlendirilen uygulamadaki isteksizliğin giderilmesi amaçlanmaktadır. Ayrıca, kapsam bakımından, yetişkinlerle çocuklar arasındaki mevcut eşitliğin adil sonuçlar doğurmadığı gözetilerek, Tasarıyla bu eşitlik çocuklar lehine bozulmakta ve uzlaşma kurumunun kapsamı suça sürüklenen çocuklar için genişletilmektedir.*” denilmiştir.

uzlaştırma kapsamına alınmış, uzlaştırma kapsamında kalan suçların kapsam dışındaki suçlarla birlikte işlendiği hâllerde uzlaştırma usulünün uygulanmamasına ilişkin kuralla suçların aynı mağdura karşı işlenmiş olması koşulu getirilmiştir.

7406 sayılı Kanun ile hukuk sistemimize giren ısrarlı takip suçu, aynı Kanun ile uzlaştırma kapsamı dışında tutulmuştur. Uzlaştırma kurumuna dair yakın tarihli önemli bir diğer değişiklik ise Anayasa Mahkemesi'nin 26.07.2023 tarihli 2023/43 Esas ve 2023/141 Karar sayılı iptal kararıyla gerçekleşmiştir. Karar gereğince m. 253/19'da yer alan *“uzlaşmanın sağlanması halinde soruşturma konusu suç nedeniyle tazminat davası açılmaz”* cümlesi Anayasa'ya aykırı bulunarak iptal edilmiştir.⁸⁷

Görüldüğü üzere uzlaştırma kurumu mevzuatımıza girdiği günden bu yana pek çok değişiklik geçirmiş, genel olarak uzlaştırma kapsamına alınan suçlar genişlerken; süreç resmileşmiş ve uzlaştırma sürecinde uygulanacak kurallar daha ayrıntılı hâle getirilmiştir. Gelecekte de uzlaştırma kapsamının genişletilmesi ve daha yaygın bir usul olarak başvurulması yönünde düzenlemeler yapılması beklenmektedir. Nitekim Adalet Bakanlığı'nın 2019-2023 Stratejik Planı'nda uzlaşmanın kapsamının genişletilmesi politikasına açıkça belirtilmiş,⁸⁸ 2024-2028 Stratejik Planı ise henüz yayınlanmamış olmasına karşılık Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) tarafından 31.10.2023 tarihinde onaylanan On İkinci Kalkınma Planı'nda (2024-2028) *başta kadın ve çocuklar olmak üzere mağdur odaklı adalet anlayışına uygun uygulamaların güçlendirilmesine* devam edileceği ve *yargının iş yükünün hafifletilmesinde ve uyuşmazlıkların daha kısa sürede çözülmesinde önemli rol oynayan alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemlerinin geliştirileceği, uzlaştırma konusunda toplumsal farkındalığın artırılacağı* hususlarına yer verilmiştir.⁸⁹

III. EŞİTLİK İLKESİ İTİRAZLARIYLA UZLAŞTIRMA KURUMU

Eşitlik ilkesi birçok temel hak ve özgürlüğün temeli olduğu gibi ceza muhakemesine hâkim ilkelerle de yakından ilişkilidir. Eşitliğin bir gereği

87 Hüküm Anayasa'nın temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılması rejimini düzenleyen m. 13 ve hak arama hürriyetini düzenleyen m. 36 hükmüne aykırı bulunarak iptal edilmiştir. AYM, E. 2023/43, K. 2023/141, 26.07.2023, (RG., 18.10.2023, S. 32343). Ayrıntılı açıklamalar için bkz. III. C. 1 numaralı başlık.

88 Bkz. <https://www.adalet.gov.tr/stratejik-plan>, E. T. 21.02.2024.

89 Bkz. RG., 01.10.2023, S. 32356 (Mükerrer).

olarak kanunların genel olması; herkesin aynı hukuki çerçevede bulunmasını, herkesin bağımsız yargı organı tarafından tarafsız olarak uygulanan hukuka ve kanunlara eşit bağlılığını, herkesin mahkemelere ve diğer uyuşmazlık çözücü kurumlara başvuru yönünden eşit haklara sahip olduğunu, kanunların uygulanması ve adaletin dağıtılmasında tarafsız işlem görme hakkını ifade eder. Bu bağlamda eşitlik ilkesi en başta hukuk devleti ilkesi, kanunilik ve tarafsızlık ilkeleriyle iç içedir.⁹⁰ Ayrıca uzlaştırma kurumuyla çatıştığı belirtilen adil yargılanma hakkı, kamu davasının mecburiliği, doğrudan doğruyalık, sözlülük, aleniyet, masumiyet karinesi, kusurla orantılı ceza ilkeleri de doğası gereği eşitlik ilkesini ihtiva etmekte; çoğu durumda bu ilke veya haklara aykırılık, eşitlik ilkesine de aykırılık anlamına gelmektedir.

Eşitlik ilkesinin korunmasında en etkili mekanizmanın yargısal koruma olduğuna kuşku yoktur. Bu bağlamda eşitlik ilkesine gerçek bir anayasal ilke görünümü kazandıran anayasa yargısı ilkenin okunmasında önemli bir dayanak teşkil etmektedir. Çalışmada bu nedenle uzlaştırma kurumuna yönelik eşitlik itirazlarına daha ziyade Anayasa Mahkemesi önünde yapılan iptal ve itiraz başvuruları üzerinden yer verilmiş, literatürde gündeme gelen konulara ilişkin açıklamalarda bulunulmuştur.

A. Kovuşturma Mecburiyeti İlkesi ve Eşitlik

Kovuşturma mecburiyeti ilkesi şahsi davalardan edinilen kötü tecrübeler sonucunda kovuşturmanın devlet tarafından yapılması, diğer bir deyişle devletin şiddet tekeli elinde bulundurmasının vatandaşlar nezdinde haklı görülebilmesi için kabul edilmiş olan, özellikle eşitlik ilkesi bahsinde sözü edilen Fransa ve Kuzey Amerika’da meydana gelen sınıf ayrıcalıklarının ortadan kaldırmaya yönelik hareketlerle desteklenen bir ilkedir.⁹¹ İlkenin esası devlete ait olan cezalandırma ve cezanın yerine getirilmesi yetkisinin, herkese kimliğinden bağımsız olarak eşit şekilde davranılması suretiyle kullanılmasıdır. Bu bağlamda kovuşturma mecburiyeti ilkesi, eşitlik ilkesinin bir gereğidir.⁹² Söz konusu ilkeyle

90 Öden, s. 136 vd.

91 Eser, s. 21 vd.

92 Veli Özer Özbek/Koray Doğan/Pınar Bacaksız, Ceza Muhakemesi Hukuku, 15. Bası, Seçkin Yayınevi, Ankara 2022, s. 68. Aynı yönde bkz. Hüsamettin Uğur, “Ceza Muhakemesinde Kovuşturma Mecburiyeti İlkesinden Maslahata Uygunluk İlkesine”, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, S. 73, 2007, s. 264; Murat Volkan Dülger/Şaban Cankat Taşkın, Ceza Muhakemesi Hukuku, 1. Bası, Seçkin Yayınevi, Ankara 2023, s. 134.

toplumda yaşayan herkese eşit davranılması ve ceza adaleti sisteminin keyfilikten uzak olması güvence altına alınmakta, toplum nezdinde adalete olan güven duygusu gerçekleşmektedir.⁹³

Belirtelim ki kovuşturma mecburiyeti ilkesi en baştan itibaren istisnasız şekilde kabul edilmemiş, şahsi davalarla kuvvetli bir şekilde sınırlandırılmıştır.⁹⁴ Ancak hukuk sistemimizde eşitlik ilkesinin gereği olarak kovuşturma mecburiyeti kural, maslahata uygunluk veya takdirilik ilkesi ise istisna olarak kabul edilmiştir.⁹⁵ Mevcut hâliyle uzlaştırma kurumu da kovuşturma mecburiyeti ilkesinin bir istisnasını teşkil etmektedir.

Uzlaştırma hâlinde kovuşturma makamları koşulların sağlanması hâlinde kovuşturma yapmaktan veya mahkûmiyet kararı vermekten vazgeçmektedir. Bu gerekçeyle uzlaştırmayla kamu davasının mecburiliği ilkesinin ihlal edildiği çoğunluk tarafından dile getirilmektedir.⁹⁶ Ancak bazı yazarlara göre devletin mutlak şekilde kovuşturma yapmak ve ceza vermek mecburiyeti olduğu fikri eski bir anlayışın ürünü olup çağdaş düşünceye uygun düşmemektedir. Bu durum cezanın ölçü almak yerine amaca uygun şekilde kullanılması fikrinin ağır basmasının bir neticesidir.⁹⁷ Diğer yandan eşitliğin mutlak eşitlik olarak anlaşıldığı hâllerde belli bir fiili işleyenlerden bazılarının kovuşturulurken, bazılarının kovuşturulmamasının eşitlik ilkesine aykırı olacağı açıkken, bugün eşitlik ilkesinin mutlak değil nispi eşitlik şeklinde anlaşılması gerektiği kabul edilmektedir.⁹⁸ Bu bağlamda eşit olanların eşitliği perspektifiyle farklı durumda olanlara eşit davranılması anlamına gelen kamu davasının mecburiliği ilkesinden, aynı fiili işlemesine karşılık farklı durumda bulunanlar bakımından dava açmak konusunda da farklı

93 **Taşkın**, s. 30; **Uğur**, s. 257; Erdener **Yurtcan**, Ceza Yargılaması Hukuku, 4. Bası, Alfa Basım Yayın Dağıtım, İstanbul 1991, s. 37.

94 **Eser**, s. 21 vd.

95 **Dülger/Taşkın**, s. 124; **Özbek/Doğan/Bacaksız**, s. 71.

96 Cumhur **Şahin**, “Ceza Muhakemesinde Uzlaşma”, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi Prof. Dr. Süleyman Arslan’a Armağan, C. 6, S. 1-2, 1998, s. 246. Ayrıca bkz. **Eser**, s. 27. “*Mağdurun durumunun kuvvetlendirilmesi, savcının konumunu zayıflatarken, sanığınınin güçlenmesini zorunlu kılmaktadır. Bunun sonucunda mağdur ve sanık hüküm verme faaliyetine eylemli bir biçimde katılabilirken, Devlet de, sahip bulunduğu ceza verme yetkisinden kısmen vazgeçmek zorunda kalabilecektir. Bu ise kamu davasının mecburiliği ilkesi ile bağdaşmamaktadır.*” **Şahin**, s. 270.

97 **Uğur**, s. 264.

98 Öztekin **Tosun**, “Ceza Davasının Açılmasında Sistemler”, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, C. 3-4, S. 1-4, 1968, s. 63.

davranılmasını gerektiren maslahata uygunluk ilkesinin eşitlik ilkesine daha uygun olduğu ifade edilmiştir.⁹⁹

Anayasa Mahkemesi ise kamu davasının mecburiliğinin istisnası olarak incelediği “kamu davası açmada takdir yetkisi” başlıklı CMK m. 171 hükmüne dair iptal başvurusuna karşı “*Suç ve suçlulukla mücadele konusundaki yasal düzenlemeler Anayasal ilkelere aykırı olmamak koşuluyla yasakoyucunun takdir yetkisi kapsamındadır. Yasakoyucu, ülkenin koşulları, toplumsal ihtiyaçlar ve uygulamalardaki aksaklıkları dikkate alarak, hangi eylemlerin suç sayılarak cezalandırılacağını, hangi eylemler için ne tür cezalar verileceğini, bu suçlarla ilgili takip yöntemlerinin nasıl olacağını belirleme yetkisine sahiptir. Suç teşkil eden her eylemin mutlaka ceza yaptırımı ile karşılanması, cezanın suçtan zarar görenin tatmin aracı olarak kullanılması eski hukuk anlayışlarında kabul edilmesine karşın, çağdaş gelişim her suçlunun hemen bir ceza yaptırımı ile karşılanması yerine, topluma karşı sorumluluklarını gözden geçirmesine olanak vermek üzere belirli sürelerle gözetim ve denetimini öngören ve mümkün olduğunca suçtan zarar görenin tatminini de içeren uygulamalara yönelmiş bulunmaktadır.*” diyerek kamu davasının mecburiliği ilkesine getirilen istisnayı yasama yetkisi kapsamında değerlendirmiştir. Mahkeme ayrıca kanun önünde eşitlik ilkesine aykırılık hususunda inceleme yapılmasına gerek görmemiş, uzlaştırma kurumu bakımından ileri sürülen anayasaya aykırılık itirazları açısından da aynı gerekçenin geçerli olduğunu belirtmiştir.¹⁰⁰ Söz konusu hüküm öğretide Anayasa’ya aykırılık değerlendirmelerinin yetersiz ve yüzeyselliği nedeniyle eleştirilmiştir.¹⁰¹ Karşioy yazısında da “*Ceza hukuku alanında, suç sayılan eylemlerin belirlenmesi ve korunan hukuki yarar, suçu işleyenler ile suçun nitelikleri gözetilerek bunlara verilecek cezanın türü ve miktarının saptanması yasa koyucunun sahip olduğu takdir yetkisi içinde ise de bu durum, özellikle eşitlik ilkesine aykırılık gibi temel hak ihlâli savları karşısında Anayasal denetim yapılmasına engel oluşturmaz.*” denilerek hükmün açıkça incelenerek takdir yetkisinin eşitlik ilkesi aleyhine kullanılıp kullanılmadığının tespit edilmesi gerekliliği vurgulanmıştır.¹⁰² Gerçekten de eşitlik ilkesi yönündeki itirazlar, Anayasa Mahkemesi nezdinde sıklıkla yasama yetkisi kapsamında görülerek yargı

99 Uğur, s. 265; Aynı yönde Tosun, s. 63.

100 AYM, E. 2007/14, K. 2009/48, 12.03.2009, (RG., 25.06.2009, S. 27269).

101 Özbek/Doğan/Bacaksız, s. 885.

102 AYM, E. 2007/14, K. 2009/48, 12.03.2009, Ahmet Akyalçın karşioy yazısı, (RG., 25.06.2009, S. 27269).

denetimi dışında bırakılabilmektedir. Mahkemenin kanun koyucunun takdir yetkisi konusundaki titizliği haklı görülebilirse de aynı titizliğin içerik denetimi yapılırken de gösterilmesi mümkündür.¹⁰³ Bu anlamda ayrıntılı bir incelemeye yer vermediği için haklı olarak eleştirilen söz konusu karar, sonrasında yapılan başvurularda Anayasa m. 152/4 hükmü gereğince on yıllık başvuru yasağı kapsamında anayasaya aykırılık itirazlarının esasına girilmesine de engel teşkil etmiştir.¹⁰⁴

B. Uzlaştırma Kapsamındaki Suçlar Yönünden Eşitlik

Uzlaştırma kurumuna yönelik eşitlik itirazlarının bir kısmı uzlaştırma kapsamındaki suçlara ilişkindir. Öncelikle genel kabul, her suçun uzlaştırma kapsamında olamayacağı, nitekim her suçun toplumsal düzeni aynı şekilde ihlal etmediği, her suçun mağdura aynı derecede zarar vermediği yönündedir.¹⁰⁵ Ancak öğretide uzlaştırma kapsamındaki suçların sayma yoluyla belirlenmiş olması eşitlik ilkesine aykırı olduğu gerekçesiyle eleştirilmiş, bu yöntem yerine “suçun ağırlığı ve cezanın miktarı” veya “suçla korunan hukuki değer” gibi nispeten objektif bir ölçünün belirlenmesinin eşitlik ilkesine daha uygun düşeceği ileri sürülmüştür.¹⁰⁶

Uzlaştırma kapsamındaki suçların eşitlik ilkesi çerçevesinde itiraza konu olduğu hükümlerden biri CMK m. 253/3’te düzenlenen, sonradan 6763 sayılı kanun ile yürürlükten kaldırılan, soruşturulması ve kovuşturulması şikâyete bağlı olsa bile, etkin pişmanlık hükümlerine yer verilen suçları uzlaştırma kapsamı dışında bırakan hükümdür. Söz konusu itiraz, Anayasa m. 152/4 hükmü gereğince on yıllık başvuru yasağı

103 Öden, s. 173-174, 179.

104 Bkz. AYM, E. 2010/60, K. 2010/88, 15.07.2010, (<https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr>, E. T. 03.12.2023); AYM, E. 2008/100, K. 2010/117, 16.12.2010, (<https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr>, E. T. 03.12.2023); AYM, E. 2017/85, K. 2017/64, 12.04.2017, (RG. 24.05.2017, S. 30075); AYM, E. 2018/98, K. 2018/46, 17.05.2018, (<https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr>, E. T. 03.12.2023).

105 Hülya Tan, Ceza Muhakemesi Hukukunda Uzlaştırma, 1. Bası, Seçkin Yayınevi, 2020, s. 25.

106 Soygüt Arslan, s. 82 vd. Uzlaştırma kapsamındaki suçlar belirlenirken en çok işlenen suçların gözden geçirilmesi ve bunlardan uygun olanların uzlaştırma kapsamına alınması gerektiği yönünde bkz. Özbek/Doğan/Bacaksız, s. 882. Uzlaştırma kapsamındaki suçların pek çoğunun uzlaştırmaya müsait olmadığı, her suçun toplum düzeni ve toplumsal barışı bozma derecesinin farklı olduğu, düzeni fazla bozan suçlar bakımından mağdurun menfaatlerinin ön planda tutulmaması gerektiği yönünde bkz. Öztürk ve diğerleri, s. 53.

nedeniyle esastan incelenmemiş, yasağa neden olan başvuruda¹⁰⁷ ise konuya ilişkin herhangi bir değerlendirmeye yer verilmemiştir.¹⁰⁸

Eşitlik ilkesi bakımından itiraz yoluna konu olan hükümlerden bir diğeri 5918 sayılı kanun ile CMK m. 253/3'e eklenen *“Uzlaştırma kapsamına giren bir suçun, bu kapsama girmeyen bir başka suçla birlikte işlenmiş olması hâlinde de uzlaşma hükümleri uygulanmaz.”* hükmüdür. Bu hükümle uzlaştırma kapsamına giren bir suçun girmeyen bir suçla işlenmiş olduğu hâllerin uzlaştırma kapsamı dışında bırakılmasının kanun önünde eşitlik ilkesine aykırı olduğu iddia edilmiştir. Anayasa Mahkemesi ise bu tercihin anayasal sınırlar içinde kanun koyucunun takdirinde olduğunu belirtmiş, *“Uzlaştırma kapsamına giren suçlar, bu kapsama girmeyen suçlara göre daha hafif niteliktedir. Bu nedenle, uzlaştırma kapsamına giren bir suçu işleyen kişi ile uzlaştırma kapsamındaki bir suçu bu kapsama girmeyen bir başka suçla birlikte işleyen kişi aynı hukuksal konumda değildir. Bu nedenle, kanun koyucunun takdir yetkisi kapsamında ve farklı hukuksal konumda bulunan kişiler hakkında farklı usulün uygulanmasını öngören itiraz konusu kuralda, hukuk devleti ve eşitlik ilkesine aykırılık bulunmamaktadır.”* diyerek itirazı reddetmiştir.¹⁰⁹ Yine itiraz yolunda uzlaştırma kapsamındaki suçların önödeme kapsamı dışında tutulmasını öngören TCK m. 75/1'de *“uzlaşma kapsamındaki suçlar hariç olmak üzere”* ibaresinin eşitlik ilkesine aykırı olduğu iddia edilmiş, Anayasa Mahkemesi tekraren bu tercihin anayasal sınırlar içinde kanun koyucunun takdirinde olduğunu belirtmiş, *“ceza hukukunda kanun önünde eşitlik ilkesinin uygulanması da kuşkusuz, aynı suçu işleyen tüm suçluların kimi özelliklerinin göz ardı edilerek her yönden aynı kurallara bağlı tutulmalarını gerektirmemektedir. Buna göre uzlaşma kapsamında bir suç olarak belirlenmiş fiilin faili ile bu kapsamda olmayan bir suçu işleyen fail farklı hukuki konumdadırlar. Bu nedenle farklı hukuksal konumda bulunan kişiler hakkında farklı usulün uygulanmasını öngören itiraz konusu kuralda eşitlik ilkesine aykırılık bulunmamaktadır.”* diyerek itirazı reddetmiştir.¹¹⁰

Uzlaştırma kapsamına alınan veya kapsam dışında bırakılan suçlara yönelik eşitlik itirazları maddi hukuki eşitlik temelinde sınıflandırma sorununa ilişkindir. Yukarıda da ifade edildiği üzere aynılık veya farklılık

107 Bkz. AYM, E. 2007/14, K. 2009/48, 12.03.2009, (RG., 25.06.2009, S. 27269).

108 AYM, E. 2010/60, K. 2010/88, 15.07.2010, (<https://normkararbilgibankasi.anayasa.gov.tr>, E. T. 05.01.2024).

109 AYM, E. 2013/20, K. 2013/50, 03.04.2013, (RG., 12.05.2013, S. 28645).

110 AYM, E. 2017/140, K. 2017/177, 28.12.2017, (RG., 31.01.2018, S. 30318).

yönünde bir karar verme ve sınıflandırma yapma en başta kanun koyucunun takdirinde olmakla birlikte bu yetki sınırsız değildir. Keyfiliğin anayasaya uygunluk denetimi kapsamında yargısal denetiminin mümkün olduğu açıktır. Böylesi sınıflandırmaların eşitlik ilkesine uygunluğu araştırılırken kanunun amacı, amacın meşruluğu, amacın kamu yararına yönelik veya anayasada öngörülen özel amaçlardan birine ilişkin olup olmadığı, sınıflandırmanın yasama amacına hizmet edip etmediği ve amaçla araç arasında oran bulunup bulunmadığının belirlenmesinin önem arz ettiği ifade edilmektedir.¹¹¹ Buna karşılık Mahkeme uzlaştırma kapsamındaki suçlara ilişkin eşitlik ilkesi itirazları değerlendirmelerinde farklı hukuki durumlar tespitinde bulunmakla yetinerek, sınıflandırmanın haklılığı konusunda ayrıntılı bir inceleme yapmamaktadır. Bilhassa önödeme uzlaştırma kapsamındaki suçların hariç bırakılması hususu bu noktada incelemeye değerdir.

Önödeme; koşulların gerçekleşmesine bağlı olarak kamu davası açılması konusunda yeterli şüphe sebepleri olan şüpheli veya sanığa belirli bir miktar parayı ödemesi karşılığında kamu davasının açılmasına engel olma imkânı veren, hafif suçlar açısından öngörülmüş bir tür alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemidir.¹¹² Her iki kurum da ortak olarak yargının iş yükünün hafifletilmesi ve şüpheli/sanık bakımından ceza mahkûmiyetlerinin olumsuz sonuçlarının bertaraf edilmesi amacıyla öngörülmüştür.¹¹³ Ancak önödeme uzlaştırmadan farklı olarak mağdurun iradesine etki tanınmamıştır. Kanun koyucu da mağdurun iradesine başka bir deyişle onarıcı adalet anlayışına öncelik vererek uzlaştırma kapsamındaki suçları önödeme kapsamından çıkarmıştır. Bu önceliklendirmede kanunun amacı meşrudur. Ancak hafif nitelikteki bir suç işlemesine karşılık gerçekleştirdiği haksızlığı gidermeye istekli olan bir fail önödemededen yararlandırılırken; önödeme kapsamında olabilecek nitelikte (*yalnız adli para cezasını gerektiren veya kanun maddesinde öngörülen hapis cezasının yukarı sınırı altı ayı aşmayan suçlar*) ancak uzlaştırma kapsamında olduğu için önödeme usulü uygulanamayan ve yine hafif nitelikte bir suç işleyen diğer bir failin, gerçekleştirdiği haksızlığı gidermeye istekli olmasına rağmen önödemededen yararlandırılmaması eşitlik ilkesini ihlal etmektedir. Zira yargının iş

111 **İnceoğlu**, s. 50.

112 Hakan **Karakehya**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, 2. Bası, Adalet Yayınevi, Ankara 2023, s. 355.

113 Selim **Erdin**, Türk Ceza ve Ceza Muhakemesi Hukukunda Önödeme, Adalet Yayınevi, Ankara 2021, s. 59 vd.

yükünün hafifletilmesi ve şüpheli/sanık bakımından ceza mahkûmiyetlerinin olumsuz sonuçlarının bertaraf edilmesi gibi benzer amaçlara hizmet eden iki kurum kapsamındaki suçların failleri bakımından amaçla orantılı bir farklılaştırmaya gidildiği söylenemez.¹¹⁴ Onarıcı adalet anlayışında ceza muhakemesinin amaçlarından toplumsal barışın sağlanması ön plana çıkmaktayken, hafif nitelikte suç işleyen iki failin söz konusu kanuni sınıflandırma gereği farklı muameleye tabi tutulmasının, kişilerin adalete olan güven duygusunu ve dolayısıyla toplumsal barışı sarsabilecek niteliği göz ardı edilmemelidir.¹¹⁵ Öğretide ileri sürülen uzlaştırma kapsamındaki bir suçta önödeme usulü uygulanarak muhakemeden vazgeçilmesinin mağdurun adalete inancını zedeleyeceği yönündeki görüşe bir ölçüde iştirak etmekle birlikte,¹¹⁶ adalete olan güvenin yalnızca mağdur bakımından temin edilmesinin yeterli olmadığı kanaatindeyiz.

Uzlaştırma kapsamındaki bir suçun bu kapsamda olmayan başka bir suçla birlikte işlenmiş olduğu hâllerin kapsam dışında bırakılması konusunda doğrudan kanun koyucunun amacını ortaya koyan bir hususa kanunun hazırlık çalışmalarındaki rapor ve tutanaklarda yer verilmemiştir; ancak öğretide hükmün, aynı dosya kapsamında uzlaştırmaya tabi suçlar açısından uzlaştırma usulünün uygulanması, kapsamda olmayan suçlar açısından iddianame hazırlanarak kamu davası açılması gerekliliğinin gecikme ve takip sorunları yaratması dolayısıyla uygulamanın ihtiyaçları doğrultusunda öngörüldüğü belirtilmiştir.¹¹⁷ Bu bağlamda hükmün yargının iş yükünün hafifletilmesi yönünde meşru bir amaca hizmet ettiğine kuşku yoktur. Diğer yandan düzenleme, uzlaştırmanın onarıcı adaletin temin edilmesi yönündeki genel amacıyla da uyumludur. Zira cezai uyumsuzluğun bir kısmının bölünerek uzlaştırma usulünün uygulanması, diğer bir kısmı hakkındaysa yargılamaya devam edilmesinin

114 Hükmün kanun koyucunun takdir yetkisinde olduğu ve bu nedenle Anayasa'ya aykırılık teşkil etmediği; ancak mağdur nedeniyle uzlaştırmanın başarısız olduğu hâllerde önödeme imkânı tanınmamasının adil olmadığı yönündeki görüş için bkz. **Erdin**, s. 105.

115 Mevcut düzenlemenin uzlaştırmanın gerçekleştirilemediği hâllerde önödeme usulünün uygulanmasına engel olmadığı şeklinde yorumlanması gerektiği hususunda bkz. **Akbulut/Aksan**, s. 36-37.

116 **Değirmenci**, s. 127.

117 **Değirmenci**, s. 181.

ilişkileri onarıcı bir yönü olmayacağı açıktır.¹¹⁸ Amaç ve aracın orantılılığı konusundaysa; uzlaştırma kapsamında olan bir suçu işleyen fail ile bu suçla birlikte uzlaştırma kapsamı dışında kalan bir suçu işleyen failin durumunda öngörülen farklılığın suçların ağırlığı dikkate alındığında orantılı olduğu, bu nedenle de hükmün en azından eşitlik ilkesine aykırı olmadığı görüşündeyiz.¹¹⁹

C. Uzlaştırmanın Tarafları Bakımından Eşitlik

1. Mağdur/Suçtan Zarar Gören Bakımından

Mağdur/suçtan zarar gören bakımından eşitliğe aykırılığı ileri sürülen hususlardan ilki, kamu tüzel kişilerinin suçtan zarar gören olduğu suçların uzlaştırma kapsamı dışında bırakılmış olmasıdır. TCK m. 73/8 hükmü 5560 sayılı kanun ile yürürlükten kaldırılmadan önce hükümde yer alan “*suçtan zarar gören gerçek kişi veya özel hukuk tüzel kişisi olup*” ibaresinin eşitlik ilkesine aykırılığı itiraz yolunda ileri sürülmüştür. Anayasa Mahkemesi öncelikle Anayasa’da belirtilen ilkelere ve ceza hukukunun genel kurallarına aykırı olmadıkça yasa koyucunun hangi suçların uzlaşmaya tâbi olacağını, uzlaşma yöntemini ve şartlarını belirleme konusunda takdir yetkisine sahip olduğunu belirtmiş, “*yasakoyucu devlet ve toplum hayatının sağlıklı, düzenli ve barış içinde sürdürülmesini sağlamak için çeşitli kamu hizmetlerini yerine getirmek üzere kurulan kamu tüzel kişilerinin farklı konumda bulunmaları nedeniyle, gerçek kişilerden ve özel hukuk kişilerinden ceza kanunlarında farklı şekilde korunmalarını ve bunlara karşı işlenen suçlarda uzlaşma yolunun kapalı tutulmasını öngörebilir.*” diyerek eşitlik ilkesine aykırılık olmadığına hükmetmiştir.¹²⁰ Öğretideyse kamu gücünü elinde bulunduran kamu tüzel kişileri ile eşit ve özgür iradeye dayalı bir uzlaştırma usulü

118 İlişkilerin zedelenmesi açısından bir bütün teşkil edebilen uyumsuzlukların suçlar bakımından ayrıştırılarak bazı suçlarda uzlaştırma usulünün uygulanmış olmasının onarıcı adalet anlayışı kapsamında ilişkilerin onarılıp tarafların barıştırılmasına hizmet edip etmeyeceğinin tartışılması gerektiği konusunda bkz. **Ketizmen**, Uzlaştırma, s. 126.

119 “*Onarıcı adalet ve uzlaştırmaya yüklenen işlev, felsefi temelleri, kurumları doğuran ihtiyaçlar ve sonuçları açısından bakıldığında söz konusu istisnayı haklı görebilmemiz mümkün değildir.*” **Değirmenci**, s. 181. Söz konusu hükmün uzlaştırmanın yaygınlaştırılması amaçlanıyorsa yürürlükten kaldırılması gerektiği yönünde bkz. **Özbek/Doğan/Bacaksız**, s. 874.

120 AYM, E. 2006/77, K. 2009/39, 05.03.2009, (RG., 27.03.2010, S. 27534).

uygulanmasının beklenemeyeceği,¹²¹ teklifin yapılacağı makam ya da kişinin belirlenmesinde sorunlar olacağı, uzlaştırmada tarafların menfaatlerinin eşit olması gerektiği ve uzlaştırmanın feragat edilebilir haklara ilişkin olabileceği, kamuya ait haklardan feragat edilmesininse düşünülmemesi¹²² bu nedenle tercihin yerinde bir tercih olduğu görüşlerine yer verilmiştir.

Mağdur yönünden eşitlik itirazlarından bir diğeri CMK m. 253/19 hükmünde yer alan “uzlaşmanın sağlanması halinde, soruşturma konusu suç nedeniyle tazminat davası açılmaz” hükmüdür. Düzenlemenin TCK'nın 73/1-7. hükümleri uyarınca şikayetçi olmayan veya şikayetten vazgeçen mağdur ile uzlaştırma teklifini kabul eden mağdur arasında eşitsiz bir durum yarattığı gerekçesiyle eşitlik ilkesine aykırı olduğu itiraz yolunda ileri sürülmüştür. Başvuruda bu durumda olan mağdurların açıkça şahsi haklarından vazgeçtiğini beyan etmediği hâllerde tazminat davası açma hakkını koruduğu, buna karşılık uzlaştırmayı kabul eden mağdurun zararının giderilip giderilmediği dikkate alınmaksızın kesin bir şekilde tazminat davası açmasının engellendiği, yaratılan bu farklılığınsa makul düzeyde olmadığı, bu farklılığı haklı gösterir objektif bir dayanağın da bulunmadığı belirtilmiştir. Anayasa Mahkemesi “uzlaşma görüşmeleri esnasında sağlıklı şekilde belirlenmesi güç veya öngörülmesi mümkün olmayan zararlara ilişkin açılacak davalar yönünden herhangi bir ayırım yapılmaksızın uzlaşmanın sağlanması durumunda tazminat davası açılmayacağını düzenleyen kuralla ilgililere katlanamayacakları bir külfet yüklenmiştir. Başka bir deyişle kuralda yargının iş yükünün azaltılması amacıyla mahkemeye erişim hakkına getirilen sınırlama arasında makul bir denge kurulamamıştır.” diyerek Anayasa'nın temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılması rejimini düzenleyen m. 13 ve hak arama hürriyetini düzenleyen m. 36 kapsamında değerlendirmeye yetinip hükmü iptal etmiş, bu nedenle ayrıca eşitlik ilkesi yönünden inceleme yapılmasına lüzum görmemiştir.¹²³

121 Erdal **Yerdelen**, “Uzlaştırmanın Şartları”, Ceza Muhakemesi Hukukunda Uzlaştırma Eğitim Kitabı, Editörler, Mustafa Serdar Özbek, Orhan Cüni, Merve Özcan, 1. Bası, Alternatif Çözümler Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara 2018, s. 56.

122 Mustafa Aydın **Aşık**, 6763 ve 7188 Sayılı Yasa Değişiklikleri ile Ceza Muhakemesi Hukukunda Uzlaştırma, Seçkin Yayınevi, Ankara 2020, s. 43.

123 AYM, E. 2023/43, K. 2023/141, 26.07.2023, (RG., 18.10.2023, S. 32343).

2. Şüpheli/Sanık Bakımından

Şüpheli/sanık açısından eşitlik ilkesi tartışması en başta maddi edimlerin belirlenmesi konusuna ilişkindir. Uzlaştırma usulünde maddi edim talepleri söz konusu olduğunda, maddi imkânlardan yoksun şüpheli veya sanıklar açısından dezavantajlı bir durum ortaya çıkmakta, aynı suçu işleyen kişilerden ödeme gücü iyi olanlar uzlaştırmayı kabul ederek, ceza yargılamasından kurtulmakta; ödeme gücü olmayan şüpheli veya sanık hakkında ise ceza yargılamasına devam edilmektedir. Öğretide ödeme gücü olanların uzlaştırmayı daha fazla tercih etmesine karşılık failin kendi ekonomik durumuna göre başkaca bir edim belirleyebilmesi dolayısıyla eşitliğe aykırılığın olmadığı ileri sürülmüşse¹²⁴ de bu görüşe iştirak etmek mümkün değildir. Nitekim uygulamada mağdurlar tarafından belirlenen edimlerin fail tarafından pazarlık konusu hâline getirilmesi işin doğası gereği pek mümkün olmamaktadır. Mağdurlar uzlaştırmının olumsuz sonuçlanması hâlinde failin cezalandırılması tehdidiyle birlikte müzakerelere katılmaktayken, failer muhakemeye devam edildiği hâllerde daha kötü şeylerle karşılaşabileceği düşüncesiyle maliyeti ne olursa olsun uzlaşmaya çalışmaktadır.¹²⁵ Bu gerekçeyle somut gerçeklikte edimin belirlenmesinde eşitlik söylem düzeyinde kalmaktadır. Daha en başta uzlaşmanın sağlanmaması hâlinde ceza alma ihtimali bizatihi bir tehdit olup, uzlaşmanın iradiliğini de tartışmalı hâle getirmektedir.¹²⁶ Tarafların özgür iradeleriyle ve rızalarına dayalı olarak bu sürece dahil oldukları ileri sürülmekte ve dahası kanunla düzenlenmekteyse de eşitsizliklerin ve sistemin yapısına özgü çatışmaların göz ardı edilmemesi önem arz etmektedir.¹²⁷

Ceza muhakemesinde eşitlik ilkesinden bahsedildiğinde öncelikle cezai takibata uğrayan kişilerin ait oldukları sosyal tabakadan arı olarak haklarının güvence altına alınması gerektiği, *kişinin cebindeki para miktarının, ceza davasının sonucunu etkileyebilme ihtimalinin olduğu yerde, eşit dağıtılan adaletten söz edilemeyeceği* açıktır.¹²⁸ Bu perspektifle uzlaştırmada belirlenen maddi edimlerle ceza adaletinin bir pazarlık meselesi hâline getirilmesi tehlikesi konusunda öğretide çeşitli öneriler

124 **Tan**, s. 26.

125 **Brown**, s. 1249 vd.

126 “*Kovuşturma makamları ile işbirliği yapan fail, muhakeme hukuku haklarını kullanmakta ısrar edene nazaran daha hafif ceza aldığıında eşitlik ilkesi ihlal edilmektedir.*” **Şahin**, s. 254.

127 **Eser**, s. 35.

128 **Taşkın**, s. 30.

ortaya atılmıştır. Öncelikle failin belirleyeceği bir edimin seçilmesi ve daha ziyade mağdur veya toplum için iş görülmesi şeklindeki kamusal edimlere yoğunlaşılması gerektiği, özellikle çocuk failer bakımından parasal durumu iyi olan ile parasal durumu iyi olmayan aileler arasında meydana gelebilecek eşitsizliğin bu şekilde bertaraf edilmesi gerektiği ileri sürülmüştür.¹²⁹ Aksi yönde görüş bildirenlere göreyse uzlaştırmanın eşitlik ilkesine göre yürütülmesi önemli olmakla birlikte, bu husus müzakerelerde eşit söz hakkına sahip olmakla ilgilidir. Bu görüşe göre edimin ne şekilde ve hangi yolla ifa edileceğinin belirlenmesinde öncelikle mağdurun söz hakkı bulunmalı, şüpheli veya sanığın mağdurla bu konuda eşit söz hakkına sahip olmaması gerekmektedir.¹³⁰

Öğretide yer verilen önerilerden bir diğeri zararın öncelikle devlet tarafından devreye sokulacak bir fon kanalıyla giderilmesi, sonrasında bunun faile rücu edilerek çalışma suretiyle devlete geri ödemesinin sağlanmasıdır. Böylece ekonomik imkânlardan yoksun olan fail lehine bir imtiyaz tanınacak, zengin ve fakir şüpheli/sanık arasında doğabilecek eşitsizlikler de giderilmiş olacaktır.¹³¹

Maddi imkânlar üzerinde ortaya çıkabilecek eşitsizlik konusunda bir diğer itiraz uzlaştırmanın, modern teknolojiyi ve iktisadi yapının karmaşıklığını kötüye kullanıp eylemini saklamak konusunda imkânlara sahip suçlular lehine toplumsal sınıf adaleti yaratması endişesidir.¹³² Ayrıca beraat etme ihtimali daha düşük olan kişilerin aleyhinde yeterli delil bulunmayan kişilere nazaran uzlaştırma usulünü tercih etme konusunda daha fazla baskı altında hissedeceği ve bu şekilde eşitlik ilkesinin ihlal edileceği ileri sürülmüştür.¹³³

Şüpheli/sanık açısından maddi imkânlar dolayısıyla ortaya çıkan eşitsiz durumdan Anayasa Mahkemesi'ne CMK m. 231 hükmünde 5560 sayılı kanun ile getirilen değişikliklerin iptali talebiyle yapılan başvuruda da bahsedilmiş, *“İptali istenen bu düzenleme ile getirilen uzlaşma müessesesinin parası olana suçu satın alma olanağını verdiği de*

129 Akbulut/Aksan, s. 237.

130 Dülger/Taşkın, s. 920.

131 Özbek/Doğan/Bacaksız, s. 882.

132 Eser, s. 42. Bu endişeyi haklı bulmakla birlikte Şahin, böylesi karmaşık suçların ceza muhakemesi yoluyla aydınlatılması ve faillerinin cezalandırılması ihtimalinin düşüklüğü nedeniyle bu suçlarda maddi gerçeğe ulaşmanın yargılamayla da mümkün olmayacağını göz önünde tutulması gerektiğini belirtmiştir. Bkz. Şahin, s. 920.

133 Seydi Kaymaz/Hasan Tahsin Gökcan, Uzlaşma ve Önödeme, 2. Bası, Seçkin Yayınevi, Ankara 2007, s. 91.

yadsınamaz. Böyle bir durumu hukuk devletinin gerekleriyle bağdaştırma olanağı yoktur. Zengin ve fakir arasında kanunun uygulanmasında farklılık yaratmak, parası olana kimi ceza kanunu maddelerini uygulamamak, toplumsal barışı bozucu nitelikte olduğundan yasaların kamu yararına dayanması ilkesi ile de bağdaşmaz ve dolayısıyla bu nedenle de Anayasanın 2 nci maddesinde ifade edilen hukuk devleti ilkesine ters düşer.” denilmiştir. Anayasa Mahkemesi ise söz konusu itirazları doğrudan değerlendirmemiş, anayasaya aykırılık itirazlarını yasa koyucunun takdir yetkisi kapsamında göreyerek iptal talebini reddetmiştir.¹³⁴ Anayasa Mahkemesi benzer itirazlara konu olan¹³⁵ teminatla salıverilmeye ilişkin eski tarihli bir kararındaysa “Kanun, kefaletin nevini ve miktarını hâkimin takdirine bırakmıştır. Hâkim takdirini kullanırken tâyin edeceği teminatın sanığın kaçmasını önleyecek miktarda olmasını hesaba katmak zorundadır. Bu bakımdan sanığın malî durumunu gözönünde tutması gerekeceğinden ortada Anayasa'nın 12 nci maddesindeki hukuki eşitlik prensibinin ihlâli ve varlıklı kişilere imtiyaz tanınması gibi bir durum söz konusu olamaz.” diyerek hükmün Anayasa'ya aykırı olmadığına hükmetmiştir.¹³⁶ Görülüyor ki Anayasa Mahkemesi benzer yönde ileri sürülen itirazlar bakımından kimi zaman esasa ilişkin değerlendirmelerde bulunmakta, kimi zaman ise düzenlemenin yasama yetkisi kapsamında olduğu gerekçesiyle özlü değerlendirmeler yapmaktan kaçınmaktadır.

Belirtelim ki bu perspektifle dile getirilen eşitlik itirazları üst başlık olarak hukuk devleti ilkesi özel olarak da sosyal eşitlik bağlamında ele alınabilir. Ekonomik yönden dezavantajlı olan şüpheli/sanıklar hakkında maddi imkânların sağlanması veya başkaca bir çözümün ortaya konulması uzlaştırma kurumunun adil bir ceza muhakemesi kurumu olduğu yönünde inancın sağlanabilmesi bakımından da önem arz etmektedir. Nitekim kurumun bir pazarlık aracı olarak kullanılması, ceza hukuku ve yargılamasının bireyler üzerindeki etkisini azaltacak,¹³⁷ toplumsal sınıf

134 AYM, E. 2007/14, K. 2009/48, 12.03.2009, (RG., 25.06.2009, S. 27269).

135 “Ceza Muhakemeleri Usulü kanununun kefaletle tahliyeyle ilişkin 117 nci maddesinin 1 inci fıkrası hükmünce; kaçma şüphesini uyandıracak vakıalar bulunması sebebiyle tutuklanan iki maznundan zengin ve varlıklı olanın mahkeme tarafından takdir edilecek kefaleti vermesi şartıyla tutuklanmasından vazgeçilebilecek, diğeri fakir ve varlıksız olduğundan kefalet veremeyeceği için tutuklanmasından vazgeçilmesini isteyemeyecektir. Bu madde ile, Anayasa'nın 12 nci maddesindeki eşitlik ilkesine aykırı olarak varlıklı kişilere imtiyaz tanınmış olmaktadır.” Bkz. AYM, E. 1963/200, K. 1963/110, 13.05.1963, (RG., 18.09.1963, S. 11508).

136 AYM, E. 1963/200, K. 1963/110, 13.05.1963, (RG., 18.09.1963, S. 11508).

137 Özbek/Doğan/Bacaksız, s. 867.

adaleti yaratılmasıyla ceza muhakemesinin uzlaştırma kurumu ile ön plana çıkardığı toplumsal barışın sağlanması amacı tehlikeye düşürülecektir. Böylece uzun yargılamalar yerine çabuk ve tarafları daha fazla gözeten uzlaştırma usulüyle ulaşılması hedeflenen toplumsal barış, toplumda bazı sınıflara özgü bir adaleti sağlama kurumu olarak ortaya çıktığında bilakis bozulacaktır.

Soyut olarak ve norm düzeyinde herkesin yararlanmasının mümkün olduğu ileri sürülebilirse de eylemli olarak yalnızca bazı kişilerin, bu örnekte maddi imkânları olan kişilerin, uzlaştırmadan yararlanabilmesi eşitlik ilkesi bakımından problemlidir.¹³⁸ Bu hâliyle sorun daha ziyade yasama organıyla çözüme kavuşturulması gereken bir sorun gibi görünmektedir.¹³⁹ Nitekim nelerin eşitleneceği hususunda takdir yetkisi yasama organındadır. Yukarıda da ifade edildiği üzere maddi imkânlardan yoksun kişilere, bu imkânı sağlayacak program veya uygulamaların devreye sokulmasına yönelik düzenlemeler yapılması önem arz etmektedir. Öğretide önerildiği gibi maddi edimin öncelikle devlet tarafından yerine getirilmesi, sonrasında bunun faile rücu edilerek çalışma suretiyle devlete geri ödenmesinin sağlanması gibi alternatif bir yöntem öngörülebilir. Bunun yanında özgül bir eşitlik tanımı ortaya koymayan anayasal eşitlik ilkesinin yargısal yorumuyla da söz konusu eşitsizliğin tespitinin mümkün olabileceği kanaatindeyiz. Ne var ki Anayasa Mahkemesi birçok kararında anayasal sınırlar içinde yasama yetkisi kapsamında gördüğü eşitlik itirazlarını doğrudan değerlendirmemekte, eylemli-hukuki eşitlik tercihinde hukuki eşitliğin korunduğu yorumuyla da maddi eşitliğin bir boyutu olan sosyal eşitlik kapsamında herhangi bir değerlendirme yapmamayı tercih etmektedir. Oysa Anayasa'nın sosyal eşitlik bağlamında ele alınabilecek hükümleri bir yana m. 10 hükmü böylesi bir eşitlik yorumunu dışlayıcı niteliği haiz değildir. Esasen bu değerlendirmeyi yapmak için kanun koyucunun takdir yetkisinin sınırlarını belirlemek adına önceden bir formül ortaya koymanın imkânsızlığını kabul etmekle birlikte, daha geniş nitelikte bir eşitlik ilkesi yorumu yapmanın en azından uzlaştırma kapsamında ileri sürülen itirazlar bağlamında ihtiyaç olduğu düşüncesindeyiz. Nitekim eşitliğin, yukarıda ifade edildiği üzere, herhangi bir hakkın ve imkânın maddi sonuçlarında eşitliğin sağlanması için sosyal gerçekliklerin göz önünde tutulması ve

138 Eser, s. 36, 42.

139 Ekonomik imkânlardan yoksun sanıkların savunma haklarının anayasal olarak koruma altına alınması gerektiği bahsinde aynı yönde bkz. Taşkın, s. 32.

sosyal açıdan eşitliğin temin edilmesi gerekliliği olarak anlaşılması, sosyal hukuk devletinin de bir gereğidir.

D. Hâkimin Tarafsızlığı ve Eşitlik

Uzlaştırmada şüpheli/sanık bakımından eşitsizlik itirazlarına neden olan hususlardan biri, uzlaştırma sürecini tüketen failin uzlaştırmanın olumsuz sonuçlandığı ve yargılandığı hâllerde hâkimin önyargısıyla karşılaşabileceği riskidir. Buradaki eşitsizlik uzlaştırma sürecine dahil olup özellikle uzlaştırma teklifini kabul eden ancak müzakere aşamasında bir nedenle uzlaşmayan fail ile uzlaştırma teklifini reddeden failin muhakemesinde görünür olabilecektir. Esasen kanun koyucu bu riski öngörerek CMK m. 253/20 ile “*Uzlaştırma müzakereleri sırasında yapılan açıklamalar, herhangi bir soruşturma ve kovuşturmada ya da davada delil olarak kullanılamaz.*” hükmüne yer vermiştir. Bu hükme rağmen uzlaştırmaya ilişkin bilgilerin dava dosyasında bulunuyor olması hâkimin tarafsızlığı hususunda endişe yaratmaktadır.¹⁴⁰ Böylesi bir durumda uzlaştırma usulünü tüketen fail ile uzlaştırma yoluna gitmeyen failin yargılanmalarında uzlaştırma usulünü tüketen fail aleyhine eşitsizlik söz konusu olmaktadır. Bu nedenle uzlaştırmaya ilişkin evrakların dava dosyasından çıkarılmasını öngören bir yasal düzenleme yapılması, söz konusu eşitsizliğin ortadan kaldırılmasında ve hâkimin tarafsızlığının sağlanmasında etkili bir çözüm olabilecektir.

SONUÇ

İnsanlar açısından eşitlik duygusu ve bu yönde talepler, adalet ve özgürlük idealleri yönündeki uğraşlarda her zaman merkezi bir rol oynamış, taleplerin içeriği dönemin siyasi ve sosyal koşullarına göre şekillenmiştir. 18. yüzyıl itibariyle normatif olarak anayasalarda yer almaya başlayan eşitliğin anlaşılma ve uygulanma biçimi de bu koşullara paralel şekilde değişmiştir. İlk olarak yasa önünde eşitlik temelinde gelişen ilke sosyal devlet anlayışının ortaya çıkmasıyla sosyal eşitliği de içeren bir anlama kavuşmuştur. Anayasa mahkemelerinin yaygınlaşması ve ilkeye uluslararası sözleşmelerde yer verilip denetim mekanizmaları öngörülmesiyle güvenceli hâle gelen eşitlik, 20. yüzyıl itibariyle dava edilebilir hukuki bir talep olarak kabul görmeye başlamıştır.

Doğası gereği karmaşık yapıda olan ve anayasalarda güvence altına alınırken özgül bir tanımına yer verilmeyen bu ilkenin ne şekilde

140 Soygüt Arslan, s. 82 vd.

korunduğu, farklı anlamlarını ne ölçüde içerdiği hususu yoruma muhtaçtır. Norm denetimi bağlamında bu yorum yargısal düzeyde en başta Anayasa Mahkemesi tarafından ortaya konulmakta, kanun koyucunun takdir yetkisinin sınırı belirlenmektedir.

Uzlaştırma kurumunu düzenleyen hükümler de yürürlüğe girdiği günden beri pek çok kez Anayasa'ya aykırılık iddialarıyla Anayasa Mahkemesi önüne götürülmüş, Mahkeme tarafından eşitlik ilkesi yönünden değerlendirmeler yapılmıştır. Hem genel olarak Anayasa Mahkemesi'nin eşitlik ilkesine yönelik değerlendirmeleri hem de öğretide ileri sürülen eşitlik itirazları ışığında çalışmada aşağıdaki tespit ve önerilere dikkat çekilmiştir:

- Genel bir yorum olarak uzlaştırma kurumunun eşitlik ilkesine aykırılık iddiaları, Mahkeme nezdinde yasama yetkisi kapsamında görülerek yargı denetimi dışında bırakılmıştır. Anayasa Mahkemesi'nin bu tutumu yasama yetkisine müdahale anlamına gelecek yorumlardan kaçınmak konusunda haklı görülebilirse de yasamanın yetkisini eşitlik ilkesine uygun kullanıp kullanmadığı konusunda ayrıntılı bir inceleme yapılmaması yasama karşısında eşitlik ilkesinin güvencesizliğini sonuçlayabilmesi bakımından yerinde değildir. Ancak böylesi bir inceleme yapılırken de yasama yetkisinin sınırları konusunda hassasiyet gösterilmesi zorunludur. Diğer yandan Mahkeme, genel olarak eşitlik ilkesi yorumlarında ilkenin salt kanun önünde eşitliği ifade eden şekli eşitliği değil, kanun hükümlerinin içerikleri itibarıyla eşit olmalarını gerektiren maddi eşitliği de içeren bir anlama sahip olduğunu kabul etmektedir. Buna karşılık pek çok kararında Anayasa ile korunan eşitliğin hukuki eşitlik olduğunu eylemli eşitlik olmadığını vurgulayan Anayasa Mahkemesi'nin, maddi eşitliği sosyal eşitliği de içeren bir kavram olarak okumadığı görülmektedir. Bu yaklaşım sosyal hukuk devletinde eşitlik ilkesiyle uyumlu değildir.

- Uzlaştırmada eşitlik ilkesine aykırılık iddiaları arasında dikkat çektiğimiz hükümlerden biri, önödemedeki uzlaştırma kapsamındaki suçların hariç tutulmasını öngören TCK m. 75/1 düzenlemesidir. Mahkeme bu hükmün de anayasal sınırlar içinde kanun koyucunun takdirinde olduğuna hükmetmiş, farklı hukuki durumlar tespitinde bulunmakla yetinerek, kendi pratiğine uygun olarak sınıflandırmanın haklılığı ve ölçülülüğü konusunda ayrıntılı bir inceleme yapmamıştır. Kanun koyucunun mağdurun iradesine başka bir deyişle onarıcı adalet anlayışına öncelik vererek uzlaştırma kapsamındaki suçları önödeme kapsamından çıkarmasının takdir yetkisi kapsamında olduğuna şüphe

yoktur, bu anlamda sınırlandırma meşru bir amaca hizmet etmektedir. Ancak hafif nitelikteki bir suç işlemesine karşılık gerçekleştirdiği haksızlığı gidermeye istekli olan bir fail önodemeden yararlandırılırken, uzlaştırma kapsamında olan ve yine hafif nitelikte bir suç işleyen diğer bir failin gerçekleştirdiği haksızlığı gidermeye istekli olmasına rağmen önodemeden yararlandırılmamasının, benzer amaçlara hizmet eden iki kurum kapsamındaki suçların failleri bakımından amaçla orantılı bir farklılaştırmaya dayanmadığı, bu nedenle hükmün eşitlik ilkesini ihlal ettiği kanaatindeyiz.

- Uzlaştırmanın eşitlik ilkesine aykırılığı konusunda dikkat çekici hususlardan bir diğeri ve belki de en önemlisi maddi edimlerin belirlendiği hâllerde maddi imkânlardan yoksun olan şüpheli ve sanıkların, ödeme gücüne sahip şüpheli veya sanıklar karşısındaki dezavantajlı durumudur. Kanunda edimin doğrudan mağdur tarafından belirlenmesine ilişkin bir kayıt bulunmamasıyla birlikte, işin doğası gereği edimin fail tarafından belirlenmesi imkânı çoğunlukla mümkün olmamaktadır. Böylece failin kaderi mağdur tarafından belirlenmekte, mağdur tarafından maddi edimlerin talep edildiği hâllerdeyse uzlaştırma maddi olanakları yetersiz faillerin dahil olamadığı bazı sınıflara özgü bir adaleti sağlama usulüne dönüşmektedir. Bu durum ceza muhakemesinde uzlaştırma kurumunun öngörülmesinde ön plana çıkan toplumsal barışın sağlanması amacıyla da bağdaşmamaktadır. Soyut olarak ve norm düzeyinde herkesin yararlanabileceği bu kurumdan eylemli olarak yalnızca maddi olanakları olan kişilerin yararlanması eşitlik ilkesine aykırıdır. Bu bağlamda ekonomik yönden dezavantajlı şüpheli/sanık açısından öğretilde önerildiği gibi maddi edimin öncelikle devlet tarafından yerine getirilmesi, sonrasında bunun faile rücu edilerek çalışma suretiyle devlete geri ödenmesinin sağlanması gibi alternatif bir yöntemin öngörülmesinin sosyal hukuk devletinde eşitlik ilkesinin anlamına uygun bir çözüm olacağı kanaatindeyiz.

KAYNAKÇA

- Ağtaş, Özkan**, Ceza ve Adalet, 1. Bası, Metis Yayınevi, İstanbul 2013.
- Ağaoğulları, Mehmet Ali**, “Aydınlanma: Düşünceler Yumağı”. Sokrates’ten Jakobenlere Batı’da Siyasal Düşünceler, Editör, Mehmet Ali Ağaoğulları, 1. Bası, İletişim Yayınları, İstanbul 2011, s. 517-540 (Aydınlanma).
- Ağaoğulları, Mehmet Ali**, “Fransız Devrimi: Halk Sahneye Çıkıyor”, Sokrates’ten Jakobenlere Batı’da Siyasal Düşünceler, Editör, Mehmet Ali Ağaoğulları, 1. Bası, İletişim Yayınları, İstanbul 2011, s. 597-5631 (Fransız).
- Akbulut, Berrin/Aksan, Murat**, Ceza Muhakemesi Hukukunda Uzlaştırma, 2. Bası, Seçkin Yayınevi, Ankara 2019.
- Akın, İlhan F.**, Kamu Hukuku, 6. Bası, Beta Yayınevi, İstanbul 1990.
- Akyılmaz, Gül**, Siyasi Tarih, 3. Bası, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2022.
- Aral, Vecdi**, Beklediğimiz ve Bizden Beklenen Adalet, 1. Bası, İstanbul 2014.
- Aristoteles, Nikomakhos’a Etik Bütün Yapıtları 5**, Çev. Furkan Akderin, 1. Bası, Say Yayınevi, İstanbul 2014.
- Arslan, Uğur**, “Ceza Hukukunun Metalaşması Olarak Uzlaştırma Kurumu”, 7. Uluslararası Asos Congress Hukuk Sempozyumu (Türkiye, 27-29 Mayıs, 2021).
- Artuk, Mehmet Emin/Çınar, Ali Rıza**, “Yeni Bir Türk Ceza Kanunu Arayışları ve Adalet Alt Komisyonu Tasarısı Üzerine Düşünceler”, Türk Ceza Kanunu Reformu İkinci Kitap, Editör, Teoman Ergül, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara 2004, s. 37-85.
- Aşık, Mustafa Aydın**, 6763 ve 7188 Sayılı Yasa Değişiklikleri ile Ceza Muhakemesi Hukukunda Uzlaştırma, 1. Bası, Seçkin Yayınevi, Ankara 2020.
- Balan, Arzu**, “Neoliberalizmin Sonucu Olarak Arabuluculuk ve Uzlaştırma: Benzerlikler ve Farklılıklar”, 7. Uluslararası Asos Congress Hukuk Sempozyumu (Türkiye, 27-29 Mayıs, 2021).
- Baytaz, Abdullah Batuhan**, “Onarıcı Adalete Genel Bir Bakış”, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, C. 71, S. 1, 2013, s. 117-130.
- Brown, Jennifer Gerarda**, “The Use of Mediation to Resolve Criminal Cases: A Procedural Critique”, Emory Law Journal, C. 43, S. 4, 1994, s. 1247-1310.
- Cohen, Amy**, “Moral Restorative Justice: A Political Genealogy of Activism and Neoliberalism in the United States”, Minnesota Law Review, C. 7, 2019, s. 889-953.

Cunneen, Chris, “Restorative Justice, Globalisation and the Logic of Empire”, *Borders and Transnational Crime: Pre-Crime, Mobility and Serious Harm in an Age of Globalisation*, Editör, J. McCulloch ve S. Pickering, Palgrave Macmillan, 2013, s. 99-113.

Değirmenci, Olgun, *Onarıcı Adalet Uygulaması Olarak Ceza Muhakemesinde Uzlaştırma*, 2. Bası, Seçkin Yayınevi, Ankara 2021.

Dülger, Murat Volkan/**Taşkın**, Şaban Cankat, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 1. Bası, Seçkin Yayınevi, Ankara 2023.

Erdin, Selim, *Türk Ceza ve Ceza Muhakemesi Hukukunda Önödeme*, 1. Bası, Adalet Yayınevi, Ankara 2021.

Ersoy, Uğur, “Ceza Hukukunda Uzlaşma”, *Hukuk Gündemi Dergisi*, S. 2, 2005, s. 64-68.

Eser, Albin, “Ceza Muhakemesi Hukuku İlkelerindeki Değişme: Ceza Muhakemesi Tekrar Özelleşiyor mu?”, Çev. Feridun Yenisey, Selami Kuran, *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi 10. Yılı Adliye ve Çocuk Suçluluğu Sempozyumu*, Marmara Üniversitesi Teknik Eğitim Fakültesi Döner Sermaye İşletmesi Matbaası, İstanbul 1993, s. 19-64.

Evren, Orhan, *Neoliberalizm ve Onarıcı Adaletin Politik Rasyonalitesi*, Yüksek Lisans Tezi, T. C. Selçuk Üniversitesi SBE, 2023.

Gazier, François/**Gentot**, Michel/**Genevois**, Bruno, “1789 İlke ve Düşüncelerinin, Anayasa Konseyi ve Conseil D’etat Kararlarına Etkisi”, Çev. Celal Erkut, *İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi*, C. 10, S. 1-3, 1989, s. 78-123.

Gökçen, Ahmet, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Kanunları ve Bu Kanunlardaki Ceza Müeyyideleri*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi SBE, 1987.

Gören, Zafer, “Genel Eşitlik İlkesi”, *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi Cevdet Yavuz’a Armağan*, C. 22, S. 3, 2016, s. 3279-3300.

Güriz, Adnan, *Hukuk Felsefesi*, 11. Bası, Siyasal Kitabevi, Ankara 2015.

Güzelsarı, Selime, *Küresel Kapitalizm ve Devletin Dönüşümü Türkiye’de Mali İdarede Yeniden Yapılanma*, Sosyal Araştırmalar Vakfı Yayınları, İstanbul 2008.

Haubrich, Dirk, “Equality”, *International Encyclopedia of the Social Sciences Volume 2*, 2. Bası, Macmillan Reference, USA 2008, s. 616-619.

İba, Şeref, *Anayasa Dersleri Genel Esaslar ve Türk Anayasa Hukuku*, 4. Bası, Turhan Kitabevi, Ankara 2022.

İnceoğlu, Sibel, “Mahkeme Kararlarında Eşitlik İlkesi ve Ayrımcılık Yasağı”, *Çalışma ve Toplum Dergisi*, C. 4, S. 11, 2006, s. 45-62.

Karakehya, Hakan, Ceza Hukuku Genel Hükümler, 2. Bası, Adalet Yayınevi, Ankara 2023.

Kaymaz, Seydi/**Gökcan**, Hasan Tahsin, Uzlaşma ve Önödeme, 2. Bası, Seçkin Yayınevi, Ankara 2007.

Ketizmen, Muammer, “Uzlaşmanın Sirayet Etmezliği İlkesinin Bir Sonucu Olarak Mağdurun Yargılanacak Kişiyi Seçebilme Yetkisi”, Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 2, S. 1, 2012, s. 1-10, (Sirayet).

Ketizmen, Muammer, Cezalandırıcı Adaletten Onarıcı Adalet: Türk Ceza Hukukunda Uzlaştırma, 1. Bası, Adalet Yayınevi, Ankara 2022, (Uzlaştırma).

Kilchling, Michael, “Victim-Offender Mediation with Juvenile Offenders in Germany”, Victim-Offender Mediation with Youth Offenders in Europe, Editörler, Anna Mestitz/Simona Ghetti, Springer, Hollanda 2005, s. 229-258.

Kili, Suna/**Gözübüyük**, A. Şeref, Sened-i İttifak’tan Günümüze Türk Anayasa Metinleri, 3. Bası, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2006.

Luchaire, François, “1789 Beyannamesinin Güncelleştirilmiş Anlamı”, Çev. Aydın Gülan, İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi, C. 10, S. 1-3, 1989, s. 126-142.

O’Regan, Kate/**Friedman**, Nick. “Equality”, Comparative Constitutional Law, Editörler Tom Ginsburg, Rosalind Dixon, Edward Elgar Publishing, Cheltenham UK 2011.

Öden, Merih, Türk Anayasa Hukukunda Eşitlik İlkesi, Yetkin Yayınevi, Ankara 2003.

Özbek, Mustafa, “Çağdaş Ceza Adaleti Sistemlerinde Alternatif Çözüm Arayışları ve Arabuluculuk Uygulaması”, Ceza Muhakemesi Hukukunda Uzlaşma, Haz. Feridun Yenisey, 1. Bası, Arıkan Basım Yayım, İstanbul 2005, s. 85-158.

Özbek, Veli Özer/**Doğan**, Koray/**Bacaksız**, Pınar, Ceza Muhakemesi Hukuku, 15. Bası, Seçkin Yayınevi, Ankara 2022.

Özbudun, Ergun, Türk Anayasa Hukuku, 21. Bası, Yetkin Yayınevi, Ankara 2021.

Özdek, Yasemin, Şirket Egemenliği Çağı Sosyal Devletten Ceza Devletine, 1. Bası, Notabene Yayınları, Ankara 2011.

Öztürk, Bahri, “Galatasaray Üniversitesi, İstanbul Kültür Üniversitesi ve İstanbul Barosu Tarafından Düzenlenen TCK Tasarısı Çalışma Grubu Toplantı Notları”, Türk Ceza Kanunu Reformu İkinci Kitap, Editör, Teoman Ergül, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara 2004, s. 319-327.

Öztürk, Bahri/**Tezcan**, Durmuş/**Erdem**, Mustafa Ruhan/**Sırma Gezer**, Özge/**Saygılar**, Yasemin Filiz/**Alan**, Esra/**Erden Tütüncü**, Efser/**Özaydın**, Özdem/**Tok**, Mehmet Can, Ana Hatlarıyla Ceza Muhakemesi Hukuku, Editör, Bahri Öztürk, 10. Bası, Seçkin Yayınevi, Ankara 2023.

Öztürk, Namık Kemal, Anayasa Hukuku, 3. Bası, Seçkin Yayınevi, Ankara 2021.

Sattler, Patricia L., “Suç Mağdurları Hakları Yasası: Laf Kalabalığı Mı, Hakikat Mi?”, Çev. Jülide Yaşar, Ceza Muhakemesi Hukukunda Mağdur ve Suçtan Zarar Görenin Hakları, Editörler, Yener Ünver ve Kerem Öz, 1. Bası, Karşılaştırmalı Güncel Ceza Hukuku 23 Prof. Dr. Osman İsfen’e Armağan, Seçkin Yayınevi, Ankara 2023, s. 483-503.

Sokullu-Akıncı, Füsun/**Dursun**, Selman, Viktimoloji (Mağdurbilim), 3. Bası, Beta Yayınevi, İstanbul 2016.

Soygüt Arslan, Mualla Buket, “Ceza Muhakemesinde Uzlaşma: Temel Sorunlar ve Öneriler”, Suç ve Ceza Dergisi, S. 3, 2008.

Soysal, Tamer, “Türk Ceza Hukukunda Uzlaşma”, Ceza Muhakemesi Hukukunda Uzlaşma, Haz. Feridun Yenisey, 1. Bası, Arıkan Basım Yayınevi, İstanbul 2005, s. 203-246.

Sürmeli Kale, Hazal, Metalaşma Bağlamında Hukukta Yapısal Dönüşüm ve Uzlaştırma, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi SBE, 2023.

Şahin, Cumhur, “Ceza Muhakemesinde Uzlaşma”, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi Prof. Dr. Süleyman Arslan’a Armağan, C. 6, S. 1-2, 1998, s. 221-297.

Şahin, Cumhur/**Göktürk**, Neslihan, Ceza Muhakemesi Hukuku II, 12. Bası, Seçkin Yayınevi, Ankara 2022.

Tan, Hülya, Ceza Muhakemesi Hukukunda Uzlaştırma, 1. Bası, Seçkin Yayınevi, Ankara 2020.

Taşkın, Ozan Ercan, “Ceza Muhakemesi Hukukunda Eşitlik İlkesi”, Terazi Hukuk Dergisi, C. 11, S. 122, 2016, s. 24-33.

Temiz Gül, Yağmur, “Mağdur Haklarında Yaşanan Güncel Gelişmelerin Türk Ceza Hukukuna Etkileri”, Ceza Muhakemesi Hukukunda Mağdur ve Suçtan Zarar Görenin Hakları, Editörler, Yener Ünver, Kerem Öz, 1. Bası, Karşılaştırmalı Güncel Ceza Hukuku 23 Prof. Dr. Osman İsfen’e Armağan, Seçkin Yayınevi, Ankara 2023, s. 383-410.

Toroslu, Nevzat/**Ersoy**, Yüksel, “Kanunlaşmaması Gereken Bir Tasarı”, Türk Ceza Kanunu Reformu İkinci Kitap, Editör, Teoman Ergül, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara 2004, s. 1-21.

Tosun, Öztekin, “Ceza Davasının Açılmasında Sistemler”, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, C. 3-4, S. 1-4, 1968, s. 42-71.

Uğur, Hüsamettin, “Ceza Muhakemesinde Kovuşturma Mecburiyeti İlkesinden Maslahata Uygunluk İlkesine”, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, S. 73, 2007, s. 256-288.

Uludağ, Şener, “Onarıcı ve Cezalandırıcı Adalet: Paradigma Değişikliğini Tetikleyen Şartlar”, Polis Bilimleri Dergisi, C. 13, S. 4, 2011, s. 127-151.

Wahlin, Lottie, “Victim-Offender Mediation in Sweden”, Victim-Offender Mediation with Youth Offenders in Europe, Editörler, Anna Mestitz/Simona Ghetti, Springer, Hollanda 2005, s. 77-100

Wergens, Anna, “Devletsiz Suçun Mağdurları için İnsan Hakları: Mağdurları Ciddiye Almak? Bölüm 2 Mağdur Hakları”, Çev. Salim Işık, Yavuz Selim Değerli, Ceza Muhakemesi Hukukunda Mağdur ve Suçtan Zarar Görenin Hakları, Editörler, Yener Ünver, Kerem Öz, 1. Bası, Karşılaştırmalı Güncel Ceza Hukuku 23 Prof. Dr. Osman İsfen’e Armağan, Seçkin Yayınevi, Ankara 2023, s. 79-134.

Yavuz, Hakan Abdülhamid, “Onarıcı Adalet ve Uzlaştırma Kurumu Bağlamında Ceza Adalet Sisteminde Mağdurun Konumu”, Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, S. 23, 2015, s. 85-115.

Yenisey, Feridun/**Nuhoğlu**, Ayşe, Ceza Muhakemesi Hukuku, 11. Bası, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2023.

Yerdelen, Erdal, “Uzlaştırmanın Şartları”, Ceza Muhakemesi Hukukunda Uzlaştırma Eğitim Kitabı, Editörler, Mustafa Serdar Özbek, Orhan Cüni, Merve Özcan, 1. Bası, Alternatif Çözümler Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara 2018, s. 55-68.

Yurtcan, Erdener, Ceza Muhakemesi Kanunu Şerhi (CMK), 9. Bası, Seçkin Yayınevi, İstanbul 2019.

Yurtcan, Erdener, Ceza Yargılaması Hukuku, 4. Bası, Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul 1991.

Zafer, Hamide, “Ceza Muhakemesi Hukukunda Özelleşme Eğilimi: Uzlaşma”, Prof. Dr. Ergun Önen’e Armağan, Alkim Yayınevi, İstanbul 2003, s. 727-752.

